

Socjalizacja Edukacja Transgraniczność

Interdyscyplinarne Czasopismo Naukowe

Redaktor naczelny: prof. Stanisław Dylak

Zastępca redaktora naczelnego: Jonasz Pawlaczyk

Sekretarz redakcji: Aneta Judzińska

Rada redakcyjna: Paulina Peret-Drażewska, Aneta Judzińska,
Lucyna Myszką-Strychalska, Jonasz Pawlaczyk, Jakub Piasecki

Redaktor techniczny: Jonasz Pawlaczyk

Adres redakcji:

Wydział Studiów Edukacyjnych, Zakład Pedeutologii
60-371 Poznań, ul. Międzychodzka 5

Projekt okładki:

Ewa Angoneze-Grela

© Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Poznań 2022

Wydawca:

UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
61-712 POZNAŃ, UL. H. WIENIAWSKIEGO 1
www.amu.edu.pl

ISSN 2719-9886

Kontakt: set@amu.edu.pl

Spis treści / Contents

Przedmowa	5
Konferencja STREFA PROJEKTÓW EDUKACYJNYCH I SPOŁECZNYCH – edycja 7	7
SPRAWOZDANIE Z VI. OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI	21
Zacharoula Antoniou Plutarch's commentary on selected aspects of the ancient Greek educational system	31
Jonasz Pawlaczyk Wiedza w czasach cyfryzacji – wyzwania zmieniającego się świata.	43
Stefaniya Abbasova Edukacja a przyszłość. Dlaczego twórczość jest ważna.	61

Przedmowa

Szanowni Państwo,

jest nam niezmiernie miło zaprosić Państwa do zapoznania się z treścią kolejnego, czwartego numeru naszego czasopisma.

Pragniemy złożyć serdeczne podziękowania osobom, które przyczyniły się do powstania tego numeru. Dziękujemy Wszystkim Autorkom i Autorom, za ważny wkład w rozwój naszego czasopisma. Wielkie podziękowania należą się również wszystkim osobom zaangażowanym w promowaną przez nas w tym numerze organizację konferencji pt. Strefa Projektów Edukacyjnych i Społecznych.

Tegoroczny numer jest dla nas niezwykle szczególny. Stanowi on bowiem zapowiedź dużych zmian, jakie nadchodzą w naszym czasopiśmie. Od kolejnego numeru chcemy rozpocząć działania na rzecz rozpowszechniania wszelakich inicjatyw edukacyjnych i społecznych, które dzieją się nie tylko w ramach Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, czy też w samym Poznaniu, ale na które można się natknąć na terenie całej Polski. Z tego też względu mogą już Państwo na naszej stronie internetowej znaleźć dodatkowe wytyczne kierowane do autorów, którzy nie zajmują się pisaniem artykułów naukowych, a są praktykami i chcą podzielić się swoim doświadczeniem, podejmowanymi inicjatywami, czy wreszcie podzielić się autorefleksją na temat podejmowanych wyzwań.

Aby osiągnąć tak postawiony przed sobą cel, zdecydowaliśmy się na znaczącą intensyfikację kooperacji w ramach, wspomnianej wyżej, cyklicznej inicjatywy, jaką jest konferencja Strefa Projektów Edukacyjnych i Społecznych. Współpraca ta zaczyna się już od tego numeru, a dokładniej mówiąc od przedstawienia Państwu informacji na temat jej najnowszej, nadchodzącej wielkim krokami, edycji oraz sprawozdania z jej poprzedniej odsłony.

Zapraszamy Państwa z całego serca do uczestnictwa w tym oryginalnym wydarzeniu. Zamieszczamy dla Państwa materiały promocyjne, informacyjne oraz plan konferencji. Mamy nadzieję, że zaciekawia Państwa ta inicjatywa oraz zainspiruje do kolejnych działań.

Naszą ambicją jest stać się, dzięki planowanym zmianom, źródłem inspiracji dla osób poszukujących i chcących podjąć się ciekawych inicjatyw. Chcemy również pomóc tym, którzy szukają osób chętnych do współpracy – dlatego zachęcać będziemy autorów do pozostawiania bezpośrednich namiarów do kontaktu ze sobą. Naszym celem jest stać się ważną platformą, która łączy ludzi z różnych dziedzin i rejonów Polski. Jest to jednocześnie odważny ruch w stronę korzeni naszego czasopisma oraz pierwotnych założeń, by tworzyć dla praktyków, o praktykach oraz przez praktyków. Dzięki temu wypełnimy wszystkie przyświecające nam cele, które wyrażają się w trzech słowach, a które tworzą, jakże znany nam doskonale, tytuł: Socjalizacja – Edukacja – Transgraniczność.

Z tych względów już teraz zapraszamy Państwa do wchodzenia na naszą stronę [www \(set.amu.edu.pl\)](http://www.set.amu.edu.pl) i zapoznania się z wymogami edytorskimi dla tekstów, które nie są naukowe, ale są równie ważne dla dążenia ku doskonałości. Wszystkie osoby, które będą miały pytania, nie będą przekonane od czego zacząć, czy też będą potrzebowały innej pomocy przy tworzeniu opisów, relacji ze swoich działań, zachęcamy do kontaktu bezpośredniego z nami poprzez naszego maila – set@amu.edu.pl

Zapowiadane zmiany nie oznaczają oczywiście w żadnej mierze, że rezygnujemy, czy też degradujemy miejsce przeznaczone dla tekstów naukowych. Wszystkich Państwa zachęcamy całą mocą do tworzenia również i tych tekstów. Niewątpliwie jest to, i zawsze będzie, ważnym filarem naszego czasopisma.

Kończąc słowo wstępu, chcielibyśmy – w imieniu całego zespołu – podziękować Pani prof. Agnieszce Cybal-Michalskiej, Dziekan Wydziału Studiów Edukacyjnych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za nieocenione, permanentne wsparcie naszej inicjatywy oraz za okazane nam zaufanie. Jesteśmy Pani Dziekan niezwykle wdzięczni.

Aneta Judzińska oraz Jonasz Pawlaczyk

7. OGÓLNOPOLSKA
KONFERENCJA

**STREFA
PROJEKTÓW
EDUKACYJNYCH
I SPOŁECZNYCH**

/ TERMIN

18 kwietnia 2023

/ MIEJSCE

Wydział Studiów Edukacyjnych
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

/ W PROGRAMIE

Prezentacje dobrych praktyk
Warsztaty

/ ORGANIZATORZY

Koło Naukowe Edukacji Międzykulturowej
Studenckie Koło Naukowe Kreatywnego
Rozwoju Aktywności Młodzieży „KRAM”,
Studenckie Koło Naukowe „Socialis”
KULTURA - JEDNOSTKA - PŁEĆ

O konferencji

Dynamika zmian we współczesnej rzeczywistości wzmacnia potrzebę nieustannej modyfikacji założeń i sposobu realizacji działań w obszarze edukacji. Przekształca się rynek usług edukacyjnych, który wymaga od pedagogów i pedagożek kreatywności, przedsiębiorczości, elastyczności oraz zdolności szacowania i podejmowania ryzyka. Owe przeobrażenia nie pozostają bez wpływu na rolę i sposób pracy nauczycieli/ek, doradców/czyń, którzy także stoją przed wyzwaniem „zmiany myślenia o edukacji”. Wydaje się zatem, że umiejętność projektowania oraz wdrażania innowacyjnych projektów dostosowanych do specyficznych potrzeb grup społecznych i środowiska należy do podstawowych kompetencji pedagogicznych.

W związku z powyższymi założeniami, zapraszamy na VII Ogólnopolską Konferencję STREFA PROJEKTÓW EDUKACYJNYCH I SPOŁECZNYCH, której głównym celem jest umożliwienie wymiany doświadczeń w zakresie tworzenia i realizacji projektów, aktywizujących społeczności lokalne w Polsce. Do udziału w Konferencji zapraszamy społeczność akademicką, jak również pracowników instytucji edukacyjnych i społecznych, organizacji pozarządowych.

Integralną część Konferencji stanowi prezentacja dobrych praktyk, będących przykładami inicjowania zmian na rzecz środowiska lokalnego. Najmłodszych, tj. uczniów i uczennice serdecznie zapraszamy do udziału w panelu *Projekt widziany sercem (Młodzi dla Młodych)*. Sercem każdego projektu są jego uczestnicy i uczestniczki, dlatego też panel ten poświęcony jest wyłącznie ich relacjom, doświadczeniom, odczuciom i emocjom. Zapraszamy do podzielenia się swoimi historiami, sukcesami i refleksjami związanymi z udziałem w działaniach projektowych. Prosimy, aby w tym panelu czynny udział brały wyłącznie osoby uczestniczące w projektach, a osoby je koordynujące zapraszamy do jego wysłuchania. Jak

co roku, odbędą się także warsztaty z cyklu „Przełącz się na myślenie projektowe”, podczas których będzie istniała możliwość pogłębienia swojej wiedzy w zakresie realizacji projektów edukacyjnych i społecznych.

Wyrażamy głęboką nadzieję, iż zaprezentowane w trakcie wystąpień projekty edukacyjne oraz społeczne będą stanowić inspirację dla studentów/ek, doktorantów/ek oraz absolwentów/ek UAM do rozwijania swoich zainteresowań oraz pasji, podejmowania podobnych inicjatyw oraz wdrażania autorskich pomysłów w celu zmiany otaczającej rzeczywistości.

Organizatorzy

KOŁO NAUKOWE
EDUKACJI
MIĘDZYKULTUROWEJ

Koło Naukowe Edukacji Międzykulturowej zostało założone w roku 2013 przy Zakładzie Pedagogii na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu

im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Członkami Koła są studenci z kilku wydziałów UAM, którzy od wielu lat działają jako wolontariusze na rzecz środowiska lokalnego, dzieci i młodzieży oraz integracji społecznej. Są to osoby ambitne, które często chcą wprowadzać swoje pomysły w życie, a w czym Koło Naukowe Edukacji Międzykulturowe zawsze ich wspiera.

Działalność Koła obejmuje różnorodne inicjatywy, badania naukowe oraz projekty i szkolenia, mające na celu rozwój kompetencji międzykulturowych jego członków, a także wymianę doświadczeń, nawiązywanie kontaktów i poszerzanie współpracy między różnymi grupami społecznymi oraz kształtowanie świadomości zróżnicowania kulturowego i językowego współczesnego świata.

KNEM organizuje cykliczne wydarzenia w społeczności akademickiej takie, jak: Międzykulturowa Kawiarenka z Pasją, podczas której studenci mają możliwość wysłuchania relacji osób, które realizowały różnorodne projekty lub odbyły wolontariat w krajach całego świata, czy też Spotkanie z Żywą Książką, co stanowi możliwość do wymiany doświadczeń

kulturowych pomiędzy studentami, a zaproszonymi cudzoziemcami, mieszkającymi w Polsce. Członkowie Koła biorą czynny udział w licznych szkoleniach o tematyce międzykulturowej, dzięki czemu wzbogacają swoją wiedzę i doskonalą umiejętności, co przekładają na praktykę, w postaci organizacji licznych warsztatów zarówno dla dzieci, jak i studentów. Koło uczestniczy również we wszelkich inicjatywach wydziałowych oraz ogólnouniwersyteckich takich, jak: Festyn Rodzinny UAM oraz Kulminacje.

Koło prowadzi również, od początku swojej działalności, projekt edukacyjno-badawczy Studenci UAM bez Granic. Co roku w okresie sierpień/wrzesień studenci wyjeżdżają do różnych krajów, gdzie prowadzą zajęcia w szkołach, w których mogą wprowadzać ciekawe metody efektywnego nauczania oraz doskonalą własne umiejętności do przyszłego zawodu.

Studenckie Koło Naukowe Kreatywnego Rozwoju Aktywności

Młodzieży działa przy Zakładzie Pedagogicznych

Probleatów Młodzieży na Wydziale Studiów Edukacyjnych

Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Opiekunami naukowymi Koła KRAM są: dr Bożena Kanclerz, dr Paulina Peret-Drażewska oraz dr Lucyna Myszkas-Strychalska.

Członkowie Koła w ramach swojej działalności angażują się w inicjatywy zarówno naukowe jak i kulturalne, które związane są z najważniejszym obszarem zainteresowań, a zatem z młodzieżą jako przedmiotem badań pedagogicznych oraz podmiotem perspektywnych zmian. Przede wszystkim członkowie Koła pracują nad wystąpieniami, które prezentowane są cyklicznie na Wydziałowych Konferencjach. W planach jest także organizacja warsztatów i konkursu fotograficznego w ramach Festiwalu Kultury Studentów Kulminacje. Jako Koło Naukowe zainteresowane młodzieżą, pracujemy także nad podniesieniem swoich kompetencji w zakresie pracy z młodymi ludźmi, organizując hospitacje w placówkach opiekuńczych i resocjalizacyjnych.

Koło Naukowe KRAM to przestrzeń zarówno do pracy naukowej, jak i do dyskusji intelektualnej oraz działań w przestrzeni akademickiej i społecznej. Nasze spotkania są okazją nie tylko do integracji studentów, ale także do pogłębionej refleksji nad współczesną młodzieżą.

Działalność Koła Naukowego „Socialis” KULTURA-JEDNOSTKA-PŁEĆ oscyluje wokół prowadzenia badań naukowych oraz organizowania/uczestniczenia w konferencjach, warsztatach i szkoleniach poświęconych zagadnieniom socjalizacji (również rodzajowej) dzieci

i młodzieży oraz jej znaczenia w kształtowaniu aspiracji edukacyjnych i zawodowych młodych dorosłych: mężczyzn i kobiet. Zmierza również do poszerzania świadomości na temat ról płciowych i społecznych oraz towarzyszących im stereotypów i „pułapek myślenia”. Koło jest otwarte na współpracę i wymianę doświadczeń z innymi kołami i organizacjami akademickimi celem „poszerzania horyzontów” i analizowania fenomenu współczesnej męskości i kobiecości z różnych perspektyw. Dodatkową płaszczyzną rozwoju i krytycznego myślenia jest uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych (wyjścia do teatru, filharmonii).

W ubiegłym roku akademickim zostały przeprowadzone warsztaty W POGONI ZA MÓZGIEM (m.in. o tym jak przezwyciężyć schematyczne myślenie, jak rozpoznać manipulację, jak zapanować nad stresem). Członkinie Koła wzięły czynny udział w X Konferencji Kół Naukowych oraz w Festiwalu Kultury Studentów KULMINACJE 2017. Uczestniczyły też w cyklicznych wyjściach do teatru. Zrealizowały również projekt badawczy KOBIEȚA, RODZINA, KARIERA – DUET (NIE)DOSKONAŁY.

Obecnie, Członkinie Koła Naukowego „Socialis” KULTURA-JEDNOSTKA-PŁEĆ realizują działalność naukowo-dydaktyczną kontynuując cykl warsztatów z serii: W POGONI ZA MÓZGIEM (m.in. zakresu dialogu motywacyjnego oraz asertywności), publikując artykuły naukowe oraz uczestnicząc w organizacji XI Konferencji Kół Naukowych. Dodatkowym

przedsięwzięciem są wyjścia do teatru/filharmonii. Cykliczny charakter spotkań stanowi też przestrzeń do burzliwych dyskusji związanych ze specyfiką ról społecznych mężczyzn i kobiet na podstawie wzorców wyodrębniających się z literatury, sztuki, kinematografii czy kultury popularnej.

UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

18 kwietnia 2023 r.

sala 508, bud. D., ul Szamarzewskiego 89, Wydział Studiów Edukacyjnych

SESJA I

9.00-10.30

UROCZYSTE OTWARCIE KONFERENCJI

moderatorki: Agnieszka Nymś-Górna, Aneta Judzińska

Wykład inauguracyjny:

Marta Młyńska

Marta Młyńska – szkolenia i coaching

Jak płonąć, ale nie splanąć, czyli jak nie poddać się wypaleniu zawodowemu

SESJA II

10.30-11.30

PRZYKŁADY DOBRZYCH PRAKTYK - wystąpienia prelegentów i prelegentek

moderatorki: Agnieszka Nymś-Górna, Aneta Judzińska

prof. dr hab. Valentyna Kushnir

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Praktyka pomocy psychologiczno-pedagogicznej dzieciom zmuszonych migrantów w Polsce w czasie wojny rosyjsko-ukraińskiej

Agnieszka Skowrońska-Pućka

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Szkolne pogotowie samopomocowe „Dzielimy się poMOCą” - doniesienia z realizacji projektu

Szymon Godawa

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Przestrzeń lasu jako alternatywa dla klasycznego gabinetu terapeutycznego

Krzysztof Gruszczyński

Fundacja Feed Your Head

Autorski happening "Sztuka Po Wolność", jako doświadczenie arteterapeutyczne

ul. A. Szamarzewskiego 89, 60-568 Poznań
NIP 777 00 06 350, REGON 000001293
tel. +48 663 573 824
strefaprojektow@amu.edu.pl

www.strefaprojektow.amu.edu.pl

UNIwersYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

11.30-11.45

PRZERWA

SESJA III

11.45-13.15

PRZYKŁADY DOBRYCH PRAKTYK - wystąpienia prelegentów i prelegentek

moderatorka: Paulina Peret-Drążewska, Iwona Kukowka

Michalina Kasprzak

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wspieranie kompetencji nauczycieli szkół polonijnych na przykładzie projektu Polish PIE

Katarzyna Schrager, Paulina Marchlewska

Stowarzyszenie CreActive

Edukacja pozaformalna (Non Formal Education) jako narzędzie kształtowania kompetencji kluczowych u młodzieży na podstawie projektów Erasmus+ Młodzież

Jagoda Górecka

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Rebel for Science, czyli krótko o I Ogólnopolskiej Konferencji dla Młodych

Aleksandra Nowacka

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza (absolwentka)

Nauczyciel wychowania przedszkolnego versus aktywność twórcza

Anna Wojczyńska, Karina Barecka

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Potencjał projektów edukacyjnych w realizacji podstawy programowej wychowania przedszkolnego. Na przykładzie projektu edukacyjnego pt. „SUPERbohaterowie ląki”

Tomasz Zgoła

Poznański Park Naukowo-Technologiczny

Nauka obywatelska jako metoda w edukacji, popularyzacji i realizacji badań naukowych

ul. A. Szamarzewskiego 89, 60-568 Poznań
NIP 777 00 06 350, REGON 000001293
tel. +48 663 573 824
strefaprojektow@amu.edu.pl

www.strefaprojektow.amu.edu.pl

UNIwersYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

PRZERWA

13.15-13.25

SESJA IV

13.25-14.30

PRZYKŁADY DOBRZYCH PRAKTYK - wystąpienia prelegentów i prelegentek

moderatorka: Grażyna Barabasz

Dorota Prysak

Uniwersytet Śląski

Dzień Godności – budowanie społeczności inkluzyjnej w środowisku lokalnym

Bartosz Bednarek

Stowarzyszenie Lepszy Świat

Wsparcie w obliczu pandemii i kształcenia zdalnego

Zuzanna Jezierska

University of Amsterdam

"She left a mark on me." Rola ekspozycji w nauce empatii na nierówności społeczne w edukacji obywatelskiej

Tomasz Kasprzak

Uniwersytet w Białymstoku

O projektowaniu społecznym i edukacyjnym ukierunkowanym na osoby głuchoniewidome - czy to jest (jeszcze) możliwe?

Marlena Kaźmierska

Fundacja Pokonać Endometriozę

Od endokawki do konferencji – czyli projekty uświadamiające o endometriozie

14.30-14.45

PRZERWA

UNIwersYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

SESJA V

14.45-16.15

PRZYKŁADY DOBRZYCH PRAKTYK - wystąpienia prelegentów i prelegentek

moderatorka: Marlena Kaźmierska

Olga Adamczyk

Muzeum Archeologiczne w Poznaniu

Senior w Muzeum

Agnieszka Nymś-Górna

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Innowacja edukacyjna w pracy socjalnej

Agnieszka Stempin

Muzeum Archeologiczne w Poznaniu - Rezerwat Archeologiczny Genius loci

Inspirujący i zainspirowani - strefa projektów Akademii Genius loci

Paulina Mencil

Fundacja Projektowania Zmiany Edukacyjnej WYOBRAŹNIEJ

Co pomaga, a co przeszkadza OGRODÓWCE, czyli diagnoza społeczności lokalnej Centrum

Inicjatyw Lokalnych na Ogrodach?

Jacek Jarosz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Edukacja dla solidarności i odpowiedzialności poprzez praktyczne działania na rzecz globalnego Południa

PODSUMOWANIE KONFERENCJI

16.15-16.30

moderatorka: Marlena Kaźmierska

ul. A. Szamarzewskiego 89, 60-568 Poznań
NIP 777 00 06 350, REGON 000001293
tel. +48 663 573 824
strefaprojektow@amu.edu.pl

www.strefaprojektow.amu.edu.pl

UNIwersYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

WARSZTATY

16.45-18.15, s. 513, bud. D.

Zrozumieć głos Ziemi, czyli terenowy kurs „językowy”

Prowadzący: Iwona Kukowka, Paweł M. Owiśniany

16.45-18.15, s. 002, bud. D.

Akcja komunikacja - metody i pomysły na rozwój kompetencji komunikacyjnych dzieci i młodzieży

Prowadzące: Katarzyna Włodkowska, Izabella Bartol

16.45-18.15, s. 020, bud. D.

Bo kluczem do relacji jest komunikacja, czyli jak dogadać się ze sobą i z innymi

Prowadząca: Marta Młyńska

Izabella Bartol – nauczycielka języka polskiego w szkole podstawowej i ponadpodstawowej, socjoterapeutka, certyfikowany trener oświaty, Expert MIEE, ambasadorka ogólnopolskich programów edukacyjnych: eTwinning i Wiosna Edukacji; miłośniczka wykorzystywania nowoczesnych technologii i myślenia wizualnego w edukacji; realizatorka ogólnopolskich i międzynarodowych projektów edukacyjnych; swoją wiedzą i doświadczeniem dzieli się na blogu www.polskizklasa.pl; członkini grupy Superbelfrzy RP.

Katarzyna Włodkowska-eduentuzjasta, członkini grupy Superbelfrzy RP, doradca metodyczny, certyfikowana trenerka oświaty, nauczycielka języka polskiego i edukacji medialnej, koordynatorka ogólnopolskich i międzynarodowych projektów edukacyjno-humanitarnych. Prelegentka na wielu ogólnopolskich konferencjach. Wyróżniona w konkursie "Wielkopolski Nauczyciel Roku", w 2018 roku znalazła się w gronie 13 najlepszych nauczycieli w Polsce, w konkursie organizowanym przez Głos Nauczycielski. Od 15 lat z powodzeniem prowadzi klasy medialne, funkcjonujące na mocy programu autorskiego.

IZABELLA BARTOL

KATARZYNA WŁODKOWSKA

**Wtorek: 18.04.2023 r.
godz. 16:45 – 18:15**

TYTUŁ WARSZTATU::

**AKCJA KOMUNIKACJA -
METODY I POMYSŁY NA
ROZWÓJ KOMPETENCJI
KOMUNIKACYJNYCH DZIECI
I MŁODZIEŻY**

OPIS WARSZTATÓW:

Opis warsztatów

Podczas warsztatów poznasz sposoby na:

- budowanie relacji opartych na wzajemnym zrozumieniu, zaufaniu i szacunku,
- rozwiązywanie konfliktów i metodę dylematów moralnych,
- rozbudzenie umiejętności aktywnego słuchania (koncentrowanie na osobie mówiącej i wykazywaniu zainteresowania tym, co mówi),
- ćwiczenie swobodnych asocjacji,
- modelowanie zachowań uczestników procesu grupowego.

MARTA MŁYŃSKA

**Wtorek 18.04.2023 r.
godz. 16:45 – 18:15**

TYTUŁ WARSZTATU:

**BO KLUCZEM DO
RELACJI JEST
KOMUNIKACJA, CZYLI
JAK DOGADAĆ SIĘ ZE
SOBĄ I Z INNYMI**

germanistka, trenerka, szkoleniowczyni, coachka, metodyczka, eduentuzjastka, edukatorka, pasjonatka ludzi i rozwoju osobistego, nauczycielka dyplomowana, wykładowczyni, finalistka konkursu Nauczyciel Pomorza 2018, Członkini Kolegium Ekspertów Instytutu Strategie 2050, nagrała podcasty na aplikację Diet & Training by Ann Anny Lewandowskiej, laureatka konkursów o zasięgu ogólnopolskim, m.in. „Deutsch hat Klasse” i „Schule im Wandel”, stypendystka Goethe Institut w Warszawie, egzaminatorka maturalna, autorka wielu publikacji z obszaru oświaty i edukacji, tworzy materiały dydaktyczne i autorskie kursy, organizuje i prowadzi szkolenia, webinary oraz konferencje, przemawia na eventach edukacyjnych, wspomaga szkoły w rozwoju, współpracuje z instytucjami oświatowymi i biznesem, ambasadorka programów Be. Eco i Be. Net, programów Fundacji Digital University: Be. Eco i Be. Net

OPIS:

Czasem zapominamy, jak ważna jest życzliwa i wspierająca komunikacja ze sobą i z innymi oraz jakie są atrybuty empatii i asertywności. Jesteśmy zbyt mało uważni, nie mamy ciekawości na drugiego człowieka, dajemy rady, moralizujemy. Nie dbamy o dialog ze sobą, nie wsłuchujemy się w swoje potrzeby, podlewamy niewspierające myśli. A jakby tak przypomnieć i uświadomić sobie, jak ważna jest serdeczna i empatyczna komunikacja ze sobą i z innymi? Że komunikacja intra- i interpersonalna to jedna z kompetencji przyszłości? A jakby tak nauczyć się zdrowych zasad komunikacji, poznać metody i techniki, które ułatwiają nam funkcjonowanie?

Iwona Kukowka – biologka, wieloletnia edukatorka ekologiczna i przyrodnicza w Stacji Edukacji Ekologicznej

Stowarzyszenia Pracownia na Rzecz Wszystkich Istot i Śląskim Ogrodzie Botanicznym. Autorka i koordynatorka ogólnopolskich kampanii edukacyjnych i publikacji metodycznych dla nauczycieli, kierowniczka dydaktyczna Kompetencyjnego Programu Edukacyjnego KRUK realizowanego w Nadnoteckim Instytucie UAM w Pile. Obecnie doktorantka na Wydziale Studiów Edukacyjnych UAM.

dr Paweł M. Owsiański – doktor nauk biologicznych, dyrektor Nadnoteckiego Instytutu UAM w Pile, geograf i hydrobiolog oraz znawca brudnic.

Wieloletni pasjonat i realizator przyrodniczej edukacji outdoor'owej oraz kompetencyjnych projektów edukacyjnych dla dzieci, młodzieży, nauczycieli oraz seniorów. Kierownik badawczych zespołów naukowych, autor artykułów i monografii przyrodniczych oraz projektów obszarów chronionych.

**IWONA KUKOWKA
PAWEŁ M. OWSIAŃNY**

**Wtorek 18.04.2023 r.
godz. 16:45 – 18:15**

TYTUŁ WARSZTATU:

**ZROZUMIEĆ GŁOS ZIEMI,
CZYLI TERENOWY KURS
„JĘZYKOWY”**

OPIS WARSZTATÓW:

Od początku świata obowiązują w nim fundamentalne i uniwersalne prawa Przyrody. Podlega im absolutnie wszystko i każdy, także Ty i ja. Jeżeli tylko zechcesz poznać je i zrozumieć otrzymasz klucz, który otworzy przed Tobą drzwi do pełniejszego współuczestnictwa w świecie Przyrody. Zapraszamy na wyjątkowy, terenowy kurs „językowy”, odbywający się w Ogrodzie Botanicznym UAM.

Udowodnimy Ci, że możesz! Masz w sobie zdolność do skutecznego funkcjonowania i komunikowania się w tej wiecznej - choć ostatnio mocno naderwanej - sieci istnień przyrodniczych.

SPRAWOZDANIE Z VI. OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI Strefa Projektów Edukacyjnych i Społecznych¹

W dniach 7–8 kwietnia 2022 roku na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu mieliśmy już po raz szósty przyjemność spotkać się w ramach VI. Ogólnopolskiej Konferencji Strefa projektów edukacyjnych i społecznych. Warto przypomnieć, że to cykliczne wydarzenie, które trwale wpisało się w tradycję Wydziału Studiów Edukacyjnych zainicjowało powstanie niniejszego czasopisma. Strefa projektów edukacyjnych i społecznych nieprzerwalnie cieszy się dużym zainteresowaniem nie tylko w środowisku naukowym, ale również wśród pracowników instytucji edukacyjnych i społecznych czy organizacji pozarządowych. Jako organizatorki i organizatorzy podejmujemy starania, by idea Strefy ewoluowała, podążając za aktualnymi potrzebami i wyzwaniem współczesnej rzeczywistości społecznej i edukacyjnej. Tegoroczna edycja, podobnie jak dwie poprzednie, z uwagi na sytuację pandemiczną przyjęła formę zdalną.

Pierwszy dzień konferencji obfitował w sześć sesji. Sesja pierwsza miała charakter inauguracyjny, a jej moderatorkami były osoby pełniące funkcje sekretarzy Konferencji: dr Agnieszka Nymś-Górna oraz dr Aneta Judzińska. W imieniu organizatorek i organizatorów Strefy projektów edukacyjnych i społecznych powitały przybyłych Gości, jak również złożyły podziękowania za wsparcie inicjatywy i objęcie jej honorowym patronatem przez Prorektor Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, prof. dr hab. Joannę Wójcik oraz Dziekan Wydziału Studiów Edukacyjnych, prof. dr hab. Agnieszkę Cybal-Michalską, będącą jednocześnie przewodniczącą honorowego partnera tegorocznej edycji Strefy – Zespołu

¹ Sprawozdanie ukazało się także w czasopiśmie *Kultura-Społeczeństwo-Edukacja*, źródło: Judzińska, A., & Nymś-Górna, A. (2022). SPRAWOZDANIE Z VI. OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI Strefa projektów edukacyjnych i społecznych. *Kultura-Społeczeństwo-Edukacja*, 22(2), 287–292. <https://doi.org/10.14746/kse.2022.22.17>

Pedagogiki Młodzieży wspierającego działania Sekcji Pedagogiki Młodzieży Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN. Uroczyste otwarcie Konferencji zainicjował przedstawiciel władz diekańskich Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, prof. UAM dr hab. Waldemar Segiet. W swoim wystąpieniu zaakcentował on wartość poznawczą Konferencji. Podkreślił zarówno jej walory pedagogiczne i społeczne, nieszablonowy charakter, jak i potencjał emancypacyjny w obszarze metod i technik pracy, możliwości wykraczania poza granicę społecznej roli czy budowania sieci wsparcia, np. społeczności lokalnych.

Kolejnym punktem programu sesji pierwszej był warsztat inauguracyjny pt. „Kontrakt na dobre samopoczucie”, czyli propozycja kilku zasad zdrowego stylu życia w codziennej praktyce autorstwa dr Ewy Kasperek-Golimowskiej. Stanowił on swoiste zaproszenie do zmiany perspektywy w myśleniu o własnym zdrowiu i dobrym samopoczuciu. Prowadząca zaproponowała kilka zasad przyświecających dwudniowej Konferencji. Wyraziła jednocześnie nadzieję, że tego typu dobre praktyki znajdą odzwierciedlenie w życiu codziennym uczestniczek i uczestników. Egzemplifikację ich treści stanowiło następujące pytanie: jak realizować swoje projekty, zachowując jednocześnie dobre samopoczucie i zdrowie? Zwrócenie uwagi na dobrostan psychiczny i fizyczny uczestników i uczestniczek nie ograniczało się wyłącznie do warsztatu inauguracyjnego. Swoistym novum tegorocznej edycji były też aktywne przerwy autorstwa dr Ewy Kasperek--Golimowskiej. Przybyli Goście zyskali więc przestrzeń do relaksu, pogłębiając jednocześnie wiedzę na temat m.in. prawidłowej postawy ciała podczas pracy przed komputerem, potrzeby ruchu/krótkiego wysiłku fizycznego czy regulowania oddechu.

Sesję drugą, której moderatorką była mgr Alicja Hekmat-Szał, zapoczątkował dr Damian Luty, podejmując wystąpienie pt. Edukacja filozoficzna w szkole podstawowej i ponadpodstawowej. Prelegent swoją uwagę zogniskował wokół innowacji dydaktycznej dotyczącej nauczania przedmiotu filozofia (jako przedmiotu nadobowiązkowego) w szkole

podstawowej w klasach IV–VIII. Treść drugiego wystąpienia autorstwa mgr Anny Wojewody pt. *Auf Deutsch singen und spielen* – o nabywaniu języka niemieckiego poprzez gry i zabawę w świetlicy szkolnej oscylował wokół pytania: w jaki sposób przekonać uczniów do wspólnych aktywności w języku niemieckim? Prelegentka zwróciła uwagę na potencjał tkwiący w świetlicy szkolnej jako miejscu umożliwiającym stwarzanie sytuacji edukacyjnych pozwalających na swobodne, niewymuszone używanie języka obcego. Wystąpienie trzecie pt. *Młodzież pyta – nauka odpowiada*. Ogólnopolska „Odwrócona” Konferencja Naukowa, której autorkami były Jagoda Górecka i Aleksandra Gorczyca, dotyczyło planowanej na początek roku akademickiego 2022/2023 odwróconej konferencji. Prelegentki nadmieniły, że celem tego projektu jest stworzenie przestrzeni otwartego dialogu między środowiskiem młodzieżowym a naukowym, a co za tym idzie – krystalizacja kierunków badań nad młodzieżą. Jako ostatnia w sesji swoje refleksje pt. *Myślenie krytyczne w działaniu projektowym – implikacje edukacyjno-wychowawcze na podstawie realizowanej innowacji pedagogicznej*, wygłosiła dr Lucyna Myszka-Strychalska. Prelegentka podjęła tematykę projektu rozumianego jako przedsięwzięcie długo- (realizowane przez cały rok szkolny) i krótkodystansowe (pojedyncze zajęcia dydaktyczne) ukierunkowane na rozwijanie myślenia krytycznego u dzieci i młodzieży na podstawie rekomendacji płynących z realizowanej w roku szkolnym 2020/2021 innowacji pedagogicznej.

Po krótkiej, aktywnej przerwie rozpoczęła się sesja trzecia, którą moderowała dr Aneta Judzińska. Jako pierwsza głos zabrała mgr Paulina Mencil w wystąpieniu pt. *Centrum Inicjatyw Lokalnych na Ogrodach – pierwszy rok działalności OGRODÓWKI*. Opowiedziała o specyfice i charakterze działań z różnymi grupami mieszkańców celem budowania i aktywizowania społeczności lokalnej. Z kolei mgr Justyna Pawlak i mgr Agata Marciniak swoje rozważania zogniskowały wokół *Funkcjonowania edukacyjnego, społecznego i komunikacyjnego młodzieży edukowanej domowo z uwzględnieniem wyzwań pandemii COVID-19*. Prelegentki podzieliły się wnioskami z badań ankietowych przeprowadzonych

wśród młodzieży w wieku 12–17 lat. Następnie mgr Alicja Hekmat-Szał wygłosiła referat pt. Koncept zajęć rozwijających kompetencje społeczne wśród uczniów – zainicjuj je i Ty! W wystąpieniu szczególną uwagę zwróciła na doniosłość zajęć rozwijających inteligencję społeczną, w tym również inteligencję emocjonalną dzieci i młodzieży. Ostatnią prelegentką była dr Dorota Prysak, która podjęła refleksję nad Metodą eksperymentu jako narzędzia w budowaniu inkluzji edukacyjnej. Opowiedziała o wynikach eksperymentu z wykorzystaniem innowacyjnej pomocy dydaktycznej EKOMATIK w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej wspomagającej procesy nauczania i uczenia się szczególnie w obszarze analitycznego i logicznego myślenia oraz kompetencji matematycznych.

Sesja czwarta, którą moderowała mgr Iwona Kukowka, miała wyjątkowy charakter zarówno pod względem formuły, tematyki, jak i zaproszonych Gości. Wykład pt. Młodzież z Pokolenia Z – wartości, motywacja, samoocena wspólnie z młodzieżą (Bartoszem Mikołajczakiem, Antoniną Krakowiak, Brunonem Jasińskim, Alanem Śliwowskim, Mają El-Assadi, Zosią Kornat oraz Oleksiejem Jakowneko-Tic) wygłosił mgr Tomasz Bilicki – pedagog, terapeuta oraz certyfikowany interwent kryzysowy specjalizujący się we wspieraniu młodych ludzi. Z uwagi na zakres podejmowanej tematyki wśród znamienitych Gości pojawili się także członkowie oraz członkinie Zespołu oraz Sekcji Pedagogiki Młodzieży Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN. Słowa powitania i wstępu skierowała również obecna podczas obrad przewodnicząca Sekcji Pedagogiki Młodzieży Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN prof. dr hab. Agnieszka Cybal-Michalska. Przewodnicząca złożyła podziękowania za przyjęcie zaproszenia do wygłoszenia wykładu, zwracając uwagę na dużą poznawczą wartość wystąpienia będącego inspiracją dla refleksyjnego i odpowiedzialnego spojrzenia na złożoność tematyki postrzegania i traktowania młodzieży jako aktora perspektywnych zmian. Następnie głos zabrał prelegent – mgr Tomasz Bilicki. Na początku dokonał charakterystyki okresu adolescencji, odnosząc się do założeń psychologii rozwojowej. Zwrócił uwagę na znaczenie procesu kształtowania się tożsamości oraz tendencje młodych ludzi do sprzeciwiania

się władzy. Uwrażliwił też słuchaczki i słuchaczy na relatywny charakter doświadczeń okresu dojrzewania postrzegany – z perspektywy czasu – przez współczesnych dorosłych. Postawił też kilka frapujących pytań, m.in. czy młodzi ludzie – jeśli chodzi o ich wartości – są dokładnie tacy sami jak my – kiedy byliśmy w ich wieku. Poszukując odpowiedzi, zaznaczył, że prawidłowości psychologii rozwojowej nie zmieniły się, ale zmienił się kontekst środowiskowy i społeczny. Stąd – na co zwrócił uwagę prelegent – młodzież z pokolenia Z nazywana jest także pokoleniem Google/iGen, pokoleniem instant czy pokoleniem płatków śniegu. Odwołując się do własnych doświadczeń pedagogicznych i terapeutycznych, podkreślił, że w kontaktach z dorosłymi młodzi ludzie często czują się niezrozumiani. Jego zdaniem wynika to m.in. z faktu, iż dla dorosłych ważniejsza jest racja aniżeli relacja. Tomasz Bilicki zwrócił też uwagę na problem niskiej samooceny młodzieży, a jako jedną z głównych jej przyczyn wskazał problem odbierania adolescentom sprawczości. Podkreślił tym samym, że głównymi składnikami sukcesu zarówno edukacyjnego jak i wychowawczego jest adekwatna samoocena (zbudowana na postawie samoakceptacji) oraz poczucie sprawstwa młodzieży. Stanowi to – zdaniem prelegenta – swoistą kontrpropozycję wobec obecnej współczesnej kultury krytyki i perfekcjonizmu. Porzucenie kultury błędu stwarza szansę na wejście w relację z młodymi ludźmi oraz zrozumienie świata ich wartości. Uczestnicy i uczestniczki zostali do tego świata zaproszeni poprzez towarzyszącą prelegentowi grupę młodzieży ze Szkoły Podstawowej nr 81 w Łodzi. Każdy z młodych ludzi występujący w roli „pogromcy mitów” podzielił się swoją refleksją na temat stereotypów kierowanych wobec młodzieży. Młodzi prelegenci i prelegentki, nierzadko odwołując się do własnych doświadczeń, zwrócili uwagę m.in. na problem krytyki ubioru nieadekwatnego – w oczach dorosłych – do posiadanej płci, przekonania o pasywności (lenistwie) i braku aspiracji młodzieży czy uzależnienia od nowych technologii. Jednocześnie podejmowali polemikę z treścią owych stereotypów, dzieląc się własną percepcją świata. Zwrócili m.in. uwagę na pragnienie odkrywania, poznawania i nawiązywania relacji, pogłębiania wiedzy, potrzeby rozwoju i edukacji, również

przy wykorzystaniu nowoczesnych technologii. Ostatnią część wykładu przeznaczono na sesję Q&A. W ramach podsumowania moderatorka mgr Iwona Kukowka postawiła dwa pytania: 1) jakie obszary powinniśmy wspierać w ramach pracy projektowej z młodzieżą? – skierowane do mgra Tomasza Bilickiego, drugie zaś do występującej młodzieży: w jakich projektach chcielibyście wziąć udział? Zainicjowało to inspirującą dyskusję.

Sesję piątą i szóstą, które zostały poprzedzone aktywną przerwą, moderowała mgr Marlena Kaźmierska. Jako pierwsza referat pt. Zaniechywanie dzieci – regulacja prawna w prawie polskim i międzynarodowym wygłosiła mgr Magdalena Dąbkowska. W swoim wystąpieniu skoncentrowała się na pojęciu zaniechywania, odnosząc się m.in. do przepisów Kodeksu karnego, Kodeksu wykroczeń czy Konwencji o prawach dziecka. Autorkami drugiego wystąpienia pt. Kobiety kobietom – myślenie projektowe w dobie pandemii były dr Grażyna Barabasz oraz dr Agnieszka Nymś-Górna. Podjęły refleksję nad projektowaniem i realizacją badań dotyczących postrzegania kobiecości, edukacji i ról społecznych przez kobiety z różnych kręgów kulturowych. Sesję szóstą zapoczątkowało wystąpienie mgr Agnieszki Wierzchosławskiej pt. Projekt edukacyjny sposobem wdrożenia do świata wartości. Autorka za cel przyjęła przedstawienie projektu edukacyjnego przewidzianego dla dzieci w wieku przedszkolnym wdrażające je do świata wartości. Następnie – z powodu problemów technicznych – wystąpiła prelegentka z sesji piątej – mgr Kamila Brodzińska, podejmując temat: „Badania w działaniu” – czynniki sukcesu projektu. Tematyka wystąpienia oscylowała wokół wniosków i dobrych praktyk zgromadzonych po zakończeniu projektu edukacyjnego „Badania dla praktyki. Wykorzystanie wdrożeniowych prac magisterskich opartych na badaniach w działaniu dla rozwoju organizacji”. Kolejną prelegentką była dr Anna Rybińska. W wystąpieniu pt. „Rucksack KiTa” – znajdziemy wspólny język, przedstawiła kluczowe informacje na temat projektu „Rucksack KiTa” skupiającego się wokół rozwijania kompetencji językowych dziecka i jego rodziców/rodziny, a także otwarcia instytucji edukacyjnych na zagadnienia związane z migracją, różnorodnością, dwujęzycznością i wielojęzycznością.

Z kolei Urszula Kowalewska podczas wystąpienia Siła edukacji na Madagaskarze i w Tanzanii przybliżyła uczestniczkom i uczestnikom szczegóły projektu edukacyjnego realizowanego na Madagaskarze. Poruszyła m.in. temat pracy wolontariuszek wykorzystujących aktywizujące metody nauczania, wskazała na problemy, z jakimi borykają się mieszkańcy Madagaskaru. Jako ostatnia głos zabrała dr Paulina Peret-Drażewska w wystąpieniu pt. O młodych do młodych – kurs „Młodość. Kocham i rozumiem” jako przykład popularyzacji wiedzy na temat adolescencji wśród współczesnej młodzieży. Prelegentka opowiedziała o realizacji kursu, podczas którego rozmawiała z młodzieżą licealną w wieku 13–17 lat na temat doświadczeń okresu adolescencji. Po sesjach dobrych praktyk i aktywnych przerw odbyły się webinaria moderowane przez dr Grażynę Barabasz. Pierwsze pt. Podyskutujmy! Kilka sprawdzonych metod na moderowanie efektywnych dyskusji przeprowadziła prof. UAM dr hab. Małgorzata Rosalska. Podjęła refleksję nad pojęciem dyskusji i jej praktycznego zastosowania, zwracając uwagę m.in. na dobór rodzaju dyskusji do celów, które chcemy realizować, moderowania dyskusji czy dbania o aktywność wszystkich uczestniczek i uczestników i spotkania. Drugie webinarium pt. „Lego. Rebuild The World” – duńskie klocki w przestrzeni edukacyjnej i społecznej przeprowadził dr Konrad Nowak-Kluczyński. Obfitowało ono w wiedzę na temat nieograniczonego potencjału klocków wykorzystywanych nie tylko w zakresie stymulowania dzieci podczas zabawy, ale i na płaszczyźnie edukacyjnej i społecznej, gdzie LEGO stało się zabawką społecznie zaangażowaną.

Drugi dzień konferencji rozpoczął się wykładami inauguracyjnymi. Jako pierwsza głos zabrała dr Ewa Kasperek-Golimowska z wystąpieniem Witamy z dobrą energią – energetyczny początek dnia. Prelegentkę interesowała postawa wobec samego siebie, w tym samopoczucie, oddech i postawa ciała (zwłaszcza podczas pracy zdalnej). Pojawiły się także propozycje książkowe, które dotyczyły odzyskania lub podtrzymania stanu indywidualnego dobrostanu. Na koniec zaproponowano także ćwiczenia z zakresu jogi śmiechu. Następnie głos zabrała Agnieszka Stążka-Gawrysiak prowadząca m.in. bloga DyleMatki i autorka

książek. Prelegentka jest specjalistką w zakresie wiedzy o samoregulacji, pracuje z osobami w kryzysie. Wystąpienie *Uczenie się i współdziałanie w świetle wiedzy o samoregulacji* oscylowało przede wszystkim wokół procesu uczenia się i współpracy w odniesieniu do bezpośrednich doświadczeń i odczuć dziecka. Natomiast dr Bożena Kanclerz podczas wystąpienia *Projektowanie „z młodzieżą w tle”* jako zadanie i wyzwanie nie tylko pedagogiczne, opowiadała o pracy projektowej z młodzieżą z perspektywy adiunkta, pedagoga i terapeuty, łącząc koncepcje teoretyczne z praktyką działania. Prelegentka dużą wagę skupiła także na procesach zachodzących w grupie.

Pierwszą sesję dobrych praktyk prowadziła mgr Iwona Kukowka. Panel otwierał mgr Kamil Wnuk – *Matematyczne Laboratorium Kultury* – perspektywa rozwoju transdyscyplinarnego konkursu matematycznego. Autor, opowiadając o projekcie *Matematyczne Laboratorium Kultury*, dzielił się refleksją dotyczącą poprzednich i kolejnych edycji projektu realizowanego w szkołach podstawowych. Następnie wystąpienie pt. *Konsultacje społeczne (online)* jako przykład aktywnej partycypacji społecznej – projekt *Serce Gminy* zaprezentował mgr Łukasz Szał, który podkreślał rolę konsultacji społecznych w kontekście partycypacji społecznej. Działania były prezentowane na przykładzie Kostrzyna. Następnie dr Alina Szwarz w wystąpieniu *O współpracy szkoły ze środowiskiem lokalnym* – na przykładzie Podlasia przedstawiła współpracę szkoły ze środowiskiem lokalnym na podstawie projektu badawczego dotyczącego przekazywania treści o charakterze regionalnym.

Moderatorką kolejnej sesji była mgr Katarzyna Banaszak. Jako pierwsza głos zabrała Kamila Lenczewska z Centrum Inicjatyw Międzykulturowych *Horyzonty*, która wraz z Turczynką Nijal Sahin przedstawiła referat *Możliwości edukacji pozaformalnej i transkulturowej*. Prelegentki na przykładzie programów *Europejski Korpus Solidarności* i *Erasmus Plus* omawiały idee edukacyjne. Następnie głos zabrała dr Nina Woderska ze Stowarzyszenia Centrum Rozwoju Edukacji Obywatelskiej CREO z wystąpieniem *STARszaki*. Tytułowa kampania została ukazana jako jeden z pomysłów na przeciwdziałanie egoizmowi. Tę sesję

zakończyła Zofia Głowacka z XX Liceum Ogólnokształcącego im. Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego w Poznaniu, która dzieliła się swoim doświadczeniem dotyczącym procesu nauczania-uczenia się podczas wystąpienia Szkoła. Ale czy życia?

Ostatnia już sesja tego dnia była prowadzona przez mgr Katarzynę Banaszak i mgr Iwonę Kukowkę. Była to tegoroczna nowość, czyli panel Projekty widziane Sercem. Tytuł panelu wywodzi się od tzw. serca projektów, a więc od zaangażowanych, otwartych na innowacje uczestniczek i uczestników. Podkreślane były przede wszystkim kolektywne przedsięwzięcia, interakcje międzyludzkie oraz sam proces działań projektowych. Zgodnie z zamierzeniami swoimi relacjami, uczuciami, przemyśleniami i wątpliwościami dzielili się sami uczestnicy projektów. Jako pierwsze wystąpiły Karina Jankowiak i Marianna Racka wraz z koordynatorką dr Michaliną Kasprzak, które reprezentowały Koło Naukowe Pedagogów-Terapeutów AGO działające na WSE UAM. Prelegentki podczas referatu Projekty edukacyjne jako droga do samorozwoju i kształtowania kompetencji przyszłych pedagogów pokazywały projekty edukacyjne zarówno w kontekście własnego rozwoju, jak i wykorzystania ich potencjału w życiu codziennym oraz praktyce pedagogicznej. Następnie zaprezentowały się Klaudia Sudoł i Julia Szuberska z Programu Edukacyjnego KRUK w Nadnoteckim Instytucie UAM w Pile. W referacie KRUK ma moc – Twoje marzenia i cele to potęga, przedstawiły możliwości wszechstronnego rozwoju, jakie oferują projekty edukacyjne. W tej sesji wypowiedziały się także Olga Anastazja Koszarek i Zuzanna Agnieszka Zielińska z XX Liceum Ogólnokształcące im. Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego w Poznaniu, które przedstawiły swój projekt Prawdziwy problem, prawdziwa sztuka – „Etykietka” połączony z projekcją filmu o tej samej nazwie. Prelegentki poruszyły bardzo ważny temat samopoczucia, dobrostanu i nadawania znaczeń wśród osób młodych. Po sesjach dobrych praktyk i aktywnych przerwach, które zostały zaprojektowane przez dr Ewę Kasperek-Golimowską, nadszedł czas na webinaria moderowane przez dr Grażynę Barabasz. Pierwsze z nich – Kompetencje komunikacyjne w pracy z dziećmi i młodzieżą – poprowadziła dr Marta Kędzia. Webinarium

było bogate w wiedzę dotyczącą komunikacji z dziećmi i młodzieżą oraz elementy warsztatu emisji głosu. Drugie webinarium tego dnia – Człowieku bądź zdrow! (Samo)poMOC w budowaniu zasobów zdrowotnych przydatnych nie tylko w czasach pandemii – poprowadziła dr Ewa Kasperek-Golimowska. Rozszerzyła wcześniej podejmowane przez siebie wątki, zapraszając do refleksji nad szeroko pojętym zdrowiem.

Dwa dni konferencji obfitowały w inspiracje do nowych projektów i działań. Samo wydarzenie stało się również platformą do wymiany przemyśleń i doświadczeń, a także sieciowania osób, które zawodowo i z zamiłowania zajmują się projektami – edukacyjnymi i społecznymi.

Zacharoula Antoniou

Plutarch's commentary on selected aspects of the ancient Greek educational system¹

Abstrakt/Abstract

Taking a look back at the past, and even more so in ancient times, one realizes that history repeats itself in various forms: wars, political problems, social stereotypes, literary themes and motifs, ways and subjects of teaching. One of the most important parts of our lives which has turned into a field of studies and has caused lots of debates over its unchanged form, is schooling. While not an exhaustive analysis, this article studies the educational system of Ancient Greece, providing a special emphasis to the writings of Plutarch, a philosopher and biographer of the 1st AD. century. Plutarch, as an intellectual, did not simply record the educational system in the form of a syllabus; instead, he gave his own touch to the proposed educational system, commenting on its various aspects.

Spoglądając w przeszłość, a tym bardziej w starożytność, można zauważyć, że historia powtarza się w różnych formach: wojen, problemów politycznych, stereotypów społecznych, wątków i motywów literackich, sposobów i przedmiotów nauczania. Jedną z najważniejszych dziedzin naszego życia, która stała się kierunkiem studiów i wywołała wiele dyskusji nad jej niezmienną formą, jest szkolnictwo. Chociaż nie jest to wyczerpująca analiza, niniejszy artykuł bada system edukacyjny starożytnej Grecji, kładąc szczególny nacisk na pisma Plutarcha, filozofa i biografę z I wieku n.e. Plutarch, jako intelektualista, nie zapisywał systemu edukacyjnego w formie programu nauczania; zamiast tego nadał proponowanemu systemowi edukacji swój własny charakter, komentując jego różne aspekty.

Słowa kluczowe /Keywords:

education, Ancient Greece, Plutarch

edukacja, starożytna Grecja, Plutarch

1 Tekst ten został przyjęty jako rozdział w monografii do II wydania książki: Edukacja a myślenie. Inkluzja czy współmierność..., Poznań 2018, Wydawnictwo Naukowe UAM. (W przygotowaniu)

In order to adequately explore the educational system of Ancient Greece, we must penetrate the way of life during those centuries. There were two basic educational systems, the Dorian and the Ionian way, in Sparta and in Athens respectively.² The educational system of Sparta had a tendency towards physical exercise. Discipline, strength, military, endurance and fighting were probably the Spartans' principles, while there was no time and interest in training the mind.³ Their educational system was a reminiscent of the heroism of ancient times, training the young boys to become capable soldiers and ready for any eventuality, with a sense of self-sacrifice for their city and society.⁴ Therefore, anything innovative and radical, such as art, could not easily find a place in Spartan society. In other words, the Spartans had created a system which “catered for their nationalistic taste”⁵

Plutarch had written an essay in his *Moralia* called “Ancient customs of the Spartans”, where he stated clearly that:

They learned to read and write for purely practical reasons; but all other forms of education they banned from the country, books and treatises being included in this quite as much as men. All their education was directed toward prompt obedience to authority, stout endurance of hardship, and victory or death in battle.⁶

This was the mentality of educating the Spartans, that is, to know how to read and write for practical reasons. Any other body of knowledge was prohibitive as it raised great risk of distracting them from their goal, namely the obedience to authority and fierce warfare on the battlefield. Speaking of death on the battlefield, it is worth mentioning the expression of a Spartan mother to her son which is still used today in Modern Greece (Ancient Greek: ἡ τὰν ἡ ἐπὶ τᾶς):

2 Westaway, K. M. *The Educational Theory of Plutarch*. London: University of London Press, 1922: p. 13.

3 *Ibid.*, p. 14.

4 Petraki G., Anastasia. “Reflections of Antiquity in the Greek Education of the 20th Century” in *SOCIAL CHANGE REVIEW*, Vol. 8, Issue 1, June 2010: p. 71.

5 Habib Elahi Sahibzada, Shakirullah and Sadaf Naz. “Education in the Ancient Greek Civilization-Lessons from the Past” in *Ancient Pakistan*, Research Bulletin of the Department of Archaeology, University of Peshawar, 2002: p. 111.

6 Plutarch. *Moralia*, Volume III 172A-263C: *The Ancient Customs of the Spartans*. Translated by Frank Cole Babbitt ed. Cambridge, Massachusetts – Harvard University Press, London – William Heinemann LTD, Trinity College, Hartford, Conn.: Loeb Classical Library 245, 1931: p. 429.

Another, as she handed her son his shield, exhorted him, saying, "Either this or upon this."⁷

meaning that the son is allowed to return either victorious holding the shield, or, if he has lost the battle, only dead on the shield.

The educational system of Sparta, if viewed from another point of view, had some ideals. For example, it has been argued that this Spartan passion to fight to the end on the battlefield, came from their deep perception and pride; it was better for someone to die than to live a life of cowardice⁸. Plutarch also recorded this habit, explaining that the Spartans had a specific repertoire of songs that they memorized in order to honour their worthy dead and to criticize the cowards who now live meaningless lives:

Their (songs') language was simple and plain, consisting merely of praise of those who had lived noble lives, and had died for Sparta, and are now counted among the blessed, and also censure of those who had played the coward, and now, presumably, are living a tormenting and ill-fated existence.⁹

Let us take a look at one term that was used then but finds place also today. The educational system of the Spartans was called *agoge*¹⁰ (Ancient Greek: ἀγωγή) which means something like "rearing"¹¹. This was aimed at educating young people with military ideals, such as discipline and courage. The education took place mainly in the temple of Artemis for obvious reasons. There, as Plutarch informs us, the practices were barbaric and the young boys competed with each other for who would withstand the most blows:

The boys in Sparta were lashed with whips during the entire day at the altar of Artemis Orthia, frequently to the point of death, and they bravely endured this, cheerful and proud, vying with one another for the supremacy as to which one of them could endure being

7 Ibid. p. 465.

8 Powell, Anton. Athens and Sparta – Constructing Greek Political and Social History from 478 BC. London and New York: Routledge, 2001: p. 234.

9 Plutarch, op. cit., p. 433.

10 The term *agoge* was widely used in ancient Greece due to its multiple meanings. According to the dictionary of Perseus Digital Library, Polybius (Histories), Plutarch (Agesilaus) and Aelian (Varia Historia) wrote about the *agoge* of the Spartans in particular URL= [http://www.perseus.tufts.edu/hopper/searchresults?all_words=a\)gwgh/&la=greek&all_words_expand=yes&page=8](http://www.perseus.tufts.edu/hopper/searchresults?all_words=a)gwgh/&la=greek&all_words_expand=yes&page=8). Note that the Spartans were then referred to as "Lacedaemonians".

11 For a complete study on this term, take a look at Kennell, Nigel M. The Gymnasium of Virtue: Education & Culture in Ancient Sparta-Studies in the History of Greece and Rome. Chapel Hill & London: University of North Carolina Press, 1995: p. 5.

beaten for the longer time and the greater number of blows. And the one who was victorious was held in especial repute. This competition is called “The Flagellation”, and it takes place each year.¹²

This detailed description summarizes the educational system of Sparta. One positive thing that can be said is that the administration of Sparta was strongly interested in the upbringing of its young people. The educational system was organized, had aims and objectives, and practical application. However, it did not cease to be one-sided, that is, it focused only on one element of learning, which was physical exercise, militarization and everything else that had to do with it, using brutal practices. The word *agoge* had nothing to do with its essential meaning today, which is “the set of organized actions performed for the purpose of mental, spiritual and physical formation of the youth”.¹³

Unlike Sparta's oligarchy, Athenian democracy aimed at spiritual and physical development of its citizens. In primary education, *grammatistes*¹⁴ (Ancient Greek: *γραμματιστής*) taught reading, writing, literature and arithmetic, *kitharistes* (Ancient Greek: *κιθαριστής*) taught music and *paidotribes* (Ancient Greek: *παιδοτρίβης*) taught gymnastics. Education took place in the gymnasium, which was actually a stadium with fields, yards, wrestling pits¹⁵, a reminiscent of today's gym. This fact shows that Athenians did care for an integrated form of education.

As for the highest form of education, the Sophists were the originators. It was a movement that flourished approximately in the 5th century and received great recognition. The Sophists, using dialectics and rhetoric, taught how to be successful in one's political life, that is, how to win an argument, without necessarily examining the truth.¹⁶ In other words, it was a technique of manipulating the crowd, which is why they had many opponents

12 Plutarch, op. cit., p. 444-5.

13 Definition provided by the Centre for the Greek Language, URL= http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?q=%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%AE&dq=.

14 Sienkewicz, Thomas J., ed. Ancient Greece Volume 1. New Jersey: Salem Press, Inc., 2007: p. 222-3.

15 Ibid. p. 345.

16 Marrou, H. I. A history of education in antiquity. Translated by George Lamb, New York: Sheed and Ward, 1956: pp. 79-82.

in their journey. The way they used the language as well as the topics they usually chose (praising great people of the past like Pericles), impressed their audience, giving them more confidence to improvise.¹⁷ Thus, they created fictitious declamations that their listeners would like to hear about and performed in major cities. To give you an illustration of how great their impact was, Schmitz puts it in this way: “they were admired and celebrated like today’s rock singers or movie stars”.¹⁸ Plutarch had dealt with them in his writings¹⁹, mainly referring to the negative connotation of their name. An example is the following excerpt:

When somebody found fault with Hecataeus the sophist because, when he was received as a member at the common table, he spoke not a word, Archidamidas said, “You do not seem to realize that he who knows how to speak knows also the right time for speaking.”²⁰

The Sophists seem to have been comfortable with speech, which, however, ended in incessant and meaningless chatter. Yet, the right orator would know that he should speak only if he had something useful to say.

Other forms of higher education were Plato's Academy, Aristotle's Lyceum and Isocrates school of rhetoric.²¹ The purpose of this form of higher education in Athens, even though it was not provided for free and only the rich could afford it, was to shape the personalities of the students so that they could become strong leaders.²² The concern of the Athenians was the participation in political life, and their overarching rule was to reinforce citizens to be active. The person who was selfish and offered nothing to society was called an *idiōtēs* (Ancient Greek: *ιδιώτης*), which can be traced in many ancient Greek texts.²³ Plutarch used

17 Schmitz, Thomas A. “Plutarch and the Second Sophistic” in A Companion to Plutarch, edited by Mark Beck, Wiley Blackwell, 2014: p. 33.

18 Ibid.

19 See The E at Delphi, How To Tell a Flatterer, Stoic Self-Contradictions etc. as presented by Schmitz, op. cit.

20 Plutarch, op. cit., p. 305.

21 Sienkewicz, op. cit., p. 223.

22 Petraki G., op. cit., p. 76.

23 See Herodotus, Histories, Plato, Republic, Thucydides, Histories and many others as presented in the dictionary of Perseus Digital Library URL = <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3A-entry%3Di%2Fths>. Today, this word means fool, idiot, stupid, according to the Oxford English – Greek Dictionary, edited by G N Stavropoulos, Oxford University Press, 1998: p.310.

this word several times, explaining that an individual is someone who stays at home, is inactive and enjoys bodily comforts:

plain citizens or stay-at-homes or idlers (...) one person in private station who enjoys abstention from affairs and circumscribes himself by his bodily comforts.²⁴

Next issue is the concept of the *paidagogos* (Ancient Greek: *παιδαγωγός*) which comes to rock the boat. The *paidagogos* in Ancient Greece, as Freeman informs us, was a slave who accompanied the children to school, carried their books and their lyre and was generally responsible for the behaviour and manners that children show on the streets, best described like “a mixture of nurse, footman, chaperon, and tutor”.²⁵ Plutarch describes their duties in his book “Can Virtue Be Taught” saying that they shape the character of children as well as their manners, such as how they will walk in public places, how they will eat, how they will sit etc.:

For these are the first to receive the child when it has been weaned and, just as nurses mould its body with their hands, so tutors by the habits they inculcate train the child's character to take a first step, as it were, on the path of virtue. (...) And yet what do tutors teach? To walk in the public streets with lowered head; to touch salt-fish with but one finger, but fresh fish, bread, and meat with two; to sit in such and such a posture; in such and such a way to wear their cloaks.²⁶

In this sense, *paidagogos* was also a teacher, teaching practical matters of life, such as good manners. Young, on the other hand, notes that the *paidagogos* was primarily a slave of foreign descent, a prisoner of war and, most of the times, old and poor in appearance.²⁷

24 Plutarch. *Moralia* Volume X 771E—854d: That a Philosopher Ought to Converse Especially with Men in Power. Translated by Harold North Fowler ed. Cambridge, Massachusetts – Harvard University Press, London – William Heinemann LTD: Loeb Classical Library, 1936: p. 33.

25 Freeman, Kenneth J. *Schools of Hellas. An essay on the practice and theory of ancient Greek education from 600 to 300 BC.* London: Macmillan and Co., 1907: p. 66.

26 Plutarch. *Moralia.* with an English Translation by. W. C. Helmbold. Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1939. 6. URL = <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2008.01.0255:section=2>.

27 Young, Norman H. *Pedagogy: A lexical oddity.* TEACH Journal of Christian Education, 5(2), 2011: p. 22 Retrieved from <https://research.avondale.edu.au/teach/vol5/iss2/6>. Regarding the appearance of the pedagogue, Young informs us that the terracotta figures are responsible for this, as they were modelled under the influence of Satyrs, who were ugly and lustful. This visage frightened the students and that's why they were doing all their homework, see Young, Norman H. *The Figure of the Paidagogos in Art and Literature.* The Biblical Archaeologist, 53(2), 1990: p. 82. doi:10.2307/3210099.

He points out that the *paidagogos* used physical punishment, a fact that inspired later teachers to use similar methods of discipline.²⁸ Certainly, not all pedagogues were harsh. The *paidagogos* was a member of the family and contributed to the moral completion of the child, perhaps surpassing that of the teachers. He was not just a slave but an educator as he spent all day with the children, he had a direct influence on them and that was what counted.²⁹

At first sight, the meaning of this word today seems to be way different. However, by comparing the characteristics of the slave with the pedagogue today, one may conclude with ease that a modern pedagogue is considered to be someone who trains, shapes, creates and sculpts the mind of the students, always having a student-centred disposition, just like it used to be then.

Turning to Plutarch's view of education, his essay "How to study Poetry" is perhaps the most famous for this issue. Plutarch expresses his thoughts on the virtues and vices inherent in poetry, arguing that there are pieces of poetry that are worthy and nourish the mind, and others that should be avoided because they are harmful. Poetry must pave the way for philosophy so that students can distinguish between the profitable and the harmful. Thus, Plutarch suggests a middle ground to follow, as this indescribable frenzy of enthusiasm for poetry that prevailed in his time had to be mitigated.³⁰

Plutarch mentions many poets in his essay; Homer, Euripides, Hesiod, Archilochus, Sophocles are just some of the names mentioned, presenting excerpts from their poetry and proving his knowledge in practice. As Hunter and Russell describe it, this is probably the most appropriate method to study poetry according to Plutarch: to use small pieces in the form of an anthology, not long texts.³¹ This proves indirectly but clearly the ideal program of Plutarch which could be valid even today, that is, a correct choice of specific texts to

28 Young, op. cit., p. 23-24.

29 Marrou, op. cit., p. 301

30 Bowie, Even. "Poetry and Education" in A Companion to Plutarch. Edited by Mark Beck, UK: Wiley Blackwell, 2014: p. 178.

31 Plutarch. How to Study Poetry. Edited by Richard Hunter and Donald Russell. Cambridge: Cambridge University Press, 2011: p. 7.

help the student acquire the appropriate knowledge on the subject and to not tire his mind. Memorization and study of voluminous texts can harm the student.

In his essay there is a diffuse influence from Plato and his ideas about poetry. In particular, Plutarch states that poetry is dealing with falsehood and it's mimetic, so it must be studied properly to extract the appropriate information.³² To this end, Plutarch gives the following example:

For just as when we hear the squealing of a pig, the creaking of a windlass, the whistling of the winds, and the booming of the sea, we are uneasy and annoyed; but if anybody gives a plausible imitation of these, as Parmeno imitated a pig, and Theodorus a windlass, we are pleased;³³

Plutarch wanted to say that poets have the ability to imitate a sound and make it sound beautiful to our ears. Thus, we must admire the technique of imitation, and not what poets imitate and what they present, because this may differ from their values.³⁴ We see, then, that this treatise of Plutarch touches on many philosophical issues in the context of education. This is because philosophy in antiquity played a leading role. Plutarch, at the end of his work, says that philosophy does not come simply, other studies need to be preceded, and that at the first studying of philosophical teachings, students might be disturbed because it is something unfamiliar, but deeply true.³⁵

Another essay which is related to the above is the "On Listening to Lectures", in which Plutarch goes on to describe an ideal form of lecture. In this treatise, Plutarch presents the attitude that the student should maintain during the lesson, going beyond the traditional teachings that refer only to the form of the teacher. The teaching that comes from the teacher is of the utmost importance, and this is what concerns the studies of the educational system

32 Plutarch, 2011, op. cit., p. 6.

33 Plutarch. "How the Young Man Should Study Poetry" in *Moralia*. Translated by Frank Cole Babbitt. London: William Heinemann LTD, 1922: p. 93.

34 Plutarch, 2011, op. cit., p. 17.

35 Westaway, op. cit., p. 209.

nowadays; the student, however, according to Plutarch, must show a certain attitude too, so that learning is achieved properly. For instance, Plutarch records that:

There are others who think that the speaker has a function to perform, and the hearer none. They think it only right that the speaker shall come with his discourse carefully thought out and prepared, while they, without consideration or thought of their obligations, rush in and take their seats exactly as though they had come to dinner, to have a good time while others toil. And yet even a well-bred guest at dinner has a function to perform, much more a hearer; for he is a participant in the discourse and a fellow-worker with the speaker, and he ought not rigorously to examine the speaker's little slips, applying his criticism to every word and action, while he himself, without being subject to any criticism, acts unhand-somely and commits many gross improprieties in the matter of listening.³⁶

Here Plutarch describes the students who present themselves in the lesson irresponsibly, without being aware of what they are doing and without any obligation. Instead, they harshly criticize and interrupt the lesson, without themselves accepting constructive criticism. Responsibility and evaluation, therefore, should not characterize the teacher exclusively, because students also have responsibilities in the learning process. It is also the students' duty to accept criticism in order to learn what is right, and not just to listen and accept only what compliments them. Therefore, special attention must be paid to the words of the lecturers, because what is claimed is not always correct. The lecturer, with his speech technique and eloquence, can easily convince students of what he is saying. The student, however, must practice his critical thinking and not accept blindly what is presented to him:

Finally, if there be need of any other instruction in regard to listening to a lecture, it is that it is necessary to keep in mind what has here been said, and to cultivate independent thinking along with our learning, so that we may acquire a habit of mind that is not sophistic or bent on acquiring mere information, but one that is deeply ingrained and philosophic, as we may do if we believe that right listening is the beginning of right living.³⁷

36 Plutarch. "On Listening to Lectures", op. cit., 1922: p. 246.

37 Ibid., p. 259.

According to Plutarch, then, students must be able to distinguish between the philosophers and the popular lecturers, meaning the sophists, so that learning has positive effects on the improvement of their character.³⁸

Much can still be said about the educational system of Ancient Greece, the ways of learning, the teaching, the lecturers and teachers, as well as the view of Plutarch. In summary, however, one concludes that the structure of education probably remains the same till today. Whether we are talking about Athens or Sparta, the leaders had organized their education exactly as they envisioned the ideal society for them, political, military, etc, just like modern day societies do. Plutarch, as a philosopher himself, highlighted the visions of higher education and proposed something innovative for his time: the cultivation of the student's critical thinking, which aims to create characters and behaviours that will be useful in society, will not be carried away by the flattery of the ignorant and will know where they stand. From this point of view, thinking about education today, we can easily utilize the words of Plutarch in order for students to benefit from them in an effort of multifaceted knowledge.

Bibliography

- Bowie, Even. "Poetry and Education" in *A Companion to Plutarch*. Edited by Mark Beck, UK: Wiley Blackwell, 2014.
- *Dictionary of Standard Modern Greek*. Institute for Modern Greek Studies, Aristotle University of Thessaloniki, 1998, Centre for the Greek Language https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?q=%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%AE&dq= (accessed November 11, 2020).
- Freeman, Kenneth J. *Schools of Hellas. An essay on the practice and theory of ancient Greek education from 600 to 300 BC*. London: Macmillan and Co., 1907.

³⁸ Plutarch. "On Listening to Lectures", *op. cit.*, p. 202.

- Habib Elahi Sahibzada, Shakirullah and Sadaf Naz. “Education in the Ancient Greek Civilization-Lessons from the Past” in *Ancient Pakistan*, Research Bulletin of the Department of Archaeology, University of Peshawar, 2002.
- Kennell, Nigel M. *The Gymnasium of Virtue: Education & Culture in Ancient Sparta-Studies in the History of Greece and Rome*. Chapel Hill & London: University of North Carolina Press, 1995.
- Marrou, H. I. *A history of education in antiquity*. Translated by George Lamb, New York: Sheed and Ward, 1956.
- Oxford English – Greek Dictionary, edited by G N Stavropoulos, Oxford University Press, 1998.
- Perseus Digital Library. Ed. Gregory R. Crane. Tufts University. <http://www.perseus.tufts.edu> (accessed November 11, 2020).
- Petraki G., Anastasia. “Reflections of Antiquity in the Greek Education of the 20th Century” in *SOCIAL CHANGE REVIEW*, Vol. 8, Issue 1, June 2010.
- Plutarch. “How the Young Man Should Study Poetry” and “On Listening to Lectures” in *Moralia*. Translated by Frank Cole Babbitt. London: William Heinemann LTD, 1922.
- Plutarch. *How to Study Poetry*. Edited by Richard Hunter and Donald Russell. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Plutarch. *Moralia*. with an English Translation by. W. C. Helmbold. Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1939. 6. URL = <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2008.01.0255:section=2> (accessed November 11, 2020).
- Plutarch. *Moralia*, Volume III 172A-263C: *The Ancient Customs of the Spartans*. Translated by Frank Cole Babbitt ed. Cambridge, Massachusetts – Harvard University Press, London – William Heinemann LTD, Trinity College, Hartford, Conn.: Loeb Classical Library 245, 1931.
- Plutarch. *Moralia* Volume X 771E—854d: *That a Philosopher Ought to Converse Especially with Men in Power*. Translated by Harold North Fowler ed. Cambridge, Massachusetts – Harvard University Press, London – William Heinemann LTD: Loeb Classical Library, 1936.

- Powell, Anton. *Athens and Sparta – Constructing Greek Political and Social History from 478 BC*. London and New York: Routledge, 2001.
- Schmitz, Thomas A. “Plutarch and the Second Sophistic” in *A Companion to Plutarch*, edited by Mark Beck, Wiley Blackwell, 2014.
- Sienkewicz, Thomas J., ed. *Ancient Greece Volume 1*. New Jersey: Salem Press, Inc., 2007.
- Westaway, K. M. *The Educational Theory of Plutarch*. London: University of London Press, 1922.
- Young, Norman H. *Pedagogy: A lexical oddity*. *TEACH Journal of Christian Education*, 5(2), 2011: p. 22 Retrieved from <https://research.avondale.edu.au/teach/vol5/iss2/6> (accessed November 11, 2020).
- Young, Norman H. *The Figure of the Paidagogos in Art and Literature*. *The Biblical Archaeologist*, 53(2), 1990: p. 82. doi:10.2307/3210099.

O autorce / About author

Zacharoula Antoniou – Dyplomowany nauczyciel języka nowożytnego greckiego, magister filologii śródziemnomorskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Jonasz Pawlaczyk

Wiedza w czasach cyfryzacji – wyzwania zmieniającego się świata. Post-edukacja w postnowoczesności¹

Abstrakt/Abstract

Tekst stara się klarownie uporządkować znaczenia pojęć – informacja, wiedza, mądrość – oraz pokazać różnice między nimi. Przy okazji zwraca uwagę na niektóre elementy charakterystyczne dla współczesności. Te dwa elementy są pomocne, by wyznaczyć horyzont działań dla edukacji, jak powinna się zmienić i na co stawiać nacisk. Paradoxem może wydać się to, że pomimo coraz większego rozproszenia informacji, a więc coraz większej potrzeby weryfikacji rzetelności treści to właśnie teksty eksperckie, naukowe, zweryfikowane oraz miarodajne są w dużej mierze niedostępne dla szerokiego odbiorcy. Technologia wypiera coraz więcej ludzi z rynku pracy. Nie jest pewne czy uda się wytworzyć tyle nowych miejsc pracy, by zniwelować ten negatywny wpływ. Samorealizacja, nauka oraz ustawiczna edukacja – dla samego siebie, a nie dla pracy zarobkowej – jest jedną z tych dróg, które jawią się jako wielka szansa dla tych, którzy nie znajdą miejsca dla siebie w szeregu ludzi zatrudnionych. Może to być wielka szansa dla ludzkości, jednak by tak to się stało koniecznym jest, by zmienić cel edukacji i inwestować w człowieka, szukać jego mocnych stron.

The text tries to organize the meanings of the concepts – information, knowledge, wisdom – and show their differences. By the way, he draws attention to some elements characteristic of modernity. These two elements help determine the horizon of activities for education, how it should change, and what it should focus on. It may seem paradoxical that despite the increasing dispersion of information, and thus the growing need to verify the reliability of content, it is expert, scientific,

1 Tekst ten został przyjęty jako rozdział w monografii do II wydania książki: Edukacja a myślenie. Inkluzja czy współmierność..., Poznań 2018, Wydawnictwo Naukowe UAM. (W przygotowaniu)

verified, and authoritative texts that are largely unavailable to the general public. Technology is displacing more and more people from the labor market. It is uncertain whether creating enough new jobs to offset this negative impact will be possible. Self-realization, learning, and continuous education – for oneself, not for paid work – can be an excellent opportunity for those who will not find a place for themselves in the ranks of employed people. This may be a great opportunity for humanity, but for this to happen, it is necessary to change the purpose of education and invest in people, looking for their strengths.

Słowa kluczowe /Keywords:

information, wiedza, mądrość, postprawda, technologia

informacja, knowledge, wisdom, post-truth, technology

Wstęp

Jeszcze kilkadziesiąt lat temu nasi rodzice oraz dziadkowe borykali się z powszechnym problemem niedoinformowania. Dzisiaj mamy do czynienia z problemem nadmiaru informacji, nazywanym *zalewem informacyjnym*². Gwałtowny przyrost ilości informacji jest niebezpiecznym spełnieniem się obietnicy, jaką niosły i nadal niosą ze sobą nowe technologie. Powszechny dostęp do informacji miał przełożyć się na wzrost wiedzy wśród wszystkich ludzi uprzywilejowanych dostępem do Internetu, a to miało być gwarantem polepszenia się jakości ich życia. Tak jednak się nie stało... Ilość informacji obezwładnia ludzi, pozwala, by wkradły się w ten szeroki strumień infostrady fałsz i kłamstwo. Chociaż jako ludzkość cały czas „idziemy do przodu”, to niestety jako jednostki straciliśmy – dążymy do stworzenia nowego „wspaniałego świata” Idiokracji³ – jest to zdecydowanie straszna wizja, w której wszystkie starania do osiągnięcia ideałów, do których dążył człowiek, zostały zaniechane na rzecz chwilowych, doczesnych wygod. Brak wymagania intelektualnego wysiłku u człowieka

2 Z. Bauman, 44 listy ze świata płynnej nowoczesności, przeł. Tomasz Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2011, s. 7.

3 J. Morbitzer, Edukacja w czasach idiokracji. Nowe wyzwania i zadania, Wystąpienie na IV Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej z cyklu: Dziecko – cyfrowy tubylec w szkole. Problemy i wyzwania. [online], <<https://www.youtube.com/watch?v=b7BtpJV33L0>> [dostęp:12.06.2020].

spowodował całkowite zaniechanie kształcenia się i zdobywania wiedzy. Powszechna ignorancja i głupota zapanowała na całej planecie⁴. Oczywiście wizja ta nie musi być prawdziwa. Jest wiele różnych scenariuszy, które opisują i oceniają naszą przyszłość. Co jest możliwe na chwilę obecną to z pewnością rejestrowanie i debatowanie nad różnymi zjawiskami, z którymi się sykamy, a których źródło jest związane z postępem technologicznym. Internet jest potężnym narzędziem, które może być wykorzystywane w bardzo różnych sytuacjach i do bardzo różnych celów. Jak pisze Janusz Morbitzer w jednym ze swoich tekstów: *Internet uważany jest za najbardziej demokratyczne medium, zapewniające wszystkim jednakowy dostęp do informacji i możliwość wypowiedzi. To jego wielka zaleta i wartość, ale też jednocześnie zagrożenie*⁵. Po tych słowach przywołuje słowa Ryszarda Tadeusiewicza, który w swoim tekście *Ciemna strona Internetu...* zauważa, że niewielu odbiorców będzie w stanie rozpoznać fałszywe informacje. Znaczna większość jest narażona na komunikaty, które są tworzone przez głupców. Oni zaś są w znacznej przewadze nad uczonymi, którzy dysponują rzetelną, sprawdzoną wiedzą⁶. Z tych powodów ważne jest, by podejmować tematy dotyczące informacji i budowania wiedzy. Taka debata – traktująca o tym, czym właściwie jest wiedza a czym informacja, czy wiedzę można przekazywać, czy się ją konstruuje oraz jakie znaczenie zdobywanie wiedzy ma dla człowieka – może okazać się kluczem do poprawnego diagnozowania i rozumienia współczesnego świata. Tylko aktywna postawa odbiorcy wobec wszechobecnej informacji może pozwolić mu obronić siebie przed poczuciem absolutnego zagubienia i bezradności. Jednym z elementów tej dyskusji jest szkoła, której zadaniem powinno być w ramach instytucji... właściwie co dokładnie? Konstruowanie wiedzy? Przekazywanie wiedzy? Czy w dzisiejszym świecie szkoła nadal odgrywa to samo znaczenie, co jeszcze siedemdziesiąt lat temu? Świat znacząco się zmienił w minionym stuleciu, a na

4 Wizja zacierpnięta z filmu *Idiokracja (Idiocracy)* reż. Mike Judge z 2006 roku.

5 J. Morbitzer Sokrates odwrócony, czyli o internetowej głupocie, w: *Człowiek – Media – Edukacja*, red J. Morbitzer, D. Morańska, E. Musiał, Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej, Dąbrowa Górnicza 2017, s. 128.

6 R. Tadeusiewicz, *Ciemna strona Internetu...* Wykład Inauguracyjny, Centrum Badawczo-Rozwojowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji, Zamość 1999, s. 24-25.

polskim gruncie ostatnie trzydzieści lat było ciągłym skokiem cywilizacyjnym. Świat przyspieszył (i ciągle przyspiesza), być może nadszedł czas, gdy ludzkość powinna na chwilę zwolnić i zastanowić się do jakiego celu z taką prędkością zmierza.

Czym jest informacja, wiedza i mądrość?

Dla jasności wyводу i chęci konsekwentnego używania pojęć warto uporządkować te, które często są używane zamiennie ze sobą, a których nieostrość w poniższym wywodzie spowodowałaby nieunikniony zamęt. Pojawia się zatem konieczność zdefiniowania tych trzech zagadnień: informacji, wiedzy i mądrości. Niezbędne jest wykazanie cech głównych, które charakteryzowałyby każde z nich. Rozpoczynając od najbardziej ogólnych spostrzeżeń, za punkt wyjście można przyjąć twórczość Thomasa S. Eliota, który w swoim utworze *Chóry z misterium opoka*, wykazał się pewną bardzo ciekawą intuicją. Píše on w niej – *Gdzie jest mądrość, którą utraciliśmy w wiedzy? Gdzie jest wiedza, którą utraciliśmy w informacjach*^{7,8}? Uwidacznia się tutaj pewna struktura, którą można nazwać hierarchią lub piramidą wiedzy/informacji⁹ (Rysunek 1). Czerpiąc z tego samego źródła Janusz Morbitzer zauważa¹⁰, że wiedza to coś więcej niż informacja, a mądrość to więcej niż wiedza.

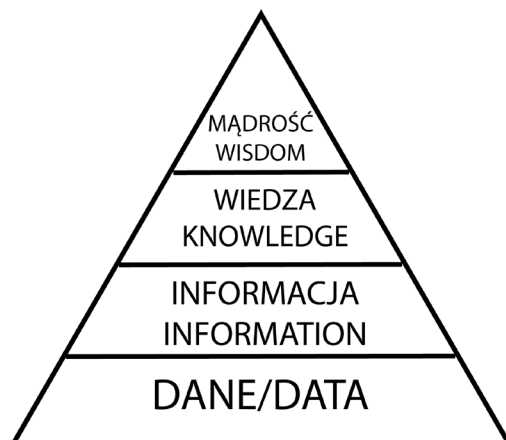
Podstawowy poziom przedstawiony na rysunku – tj. dane/data – jest pominięty chwilowo w poniższych rozważaniach ze względu na to, że dane rozumiane jako podstawowe składowe informacji nie podlegają rozważaniom, są uznane *a priori* za aksjologicznie neutralne i obiektywne. Ten poziom będzie przywołany później. Dane podlegające interpretacji, ocenom, stają się automatycznie samą informacją lub jej częścią. Rozróżnienie to nie ma cech absolutnych, w mowie potocznej lub innym ujęciu dane mogą mieć inne znaczenie

7 W wersji polskiej tłumaczonej przez W.Krysiński i J.M.Rymkiewicz słowo *information* zostało przetłumaczone jako *wiedza*, ze względu na chęć zachowania spójności pojęciowej autor postanowił przetłumaczyć to słowo jako *informacja*.

8 Tekst dostępny na stronie: <http://ryznar-zygmunt.eu/haplif/literat/poezja/eliot.htm>, [dostęp: 05.04.2020].

9 Funkcjonuje równolegle kilka nazw, spotykana jest również nazwa DIKW od angielskich słów. Prezentowana piramida jest wytworem autorskim, które odzwierciedla wiele podobnych grafik, jakie można znaleźć w Internecie.

10 J. Morbitzer, Między mądrością a głupotą, wystąpienia na konferencji Inspiracje 2018, źródło internetowe <https://www.youtube.com/watch?v=GtH0PIeFc-4>, [dostęp: 10.06.2019].

Rysunek 1 – Piramida wiedzy – grafika autorska

i mogłyby podlegać dalszym rozważaniom lub ich zakres mógłby się pokrywać częściowo z np. informacją.

Pozostałe pojęcia tj. informacja (*πληροφορίες*), wiedza (*γνώση*) oraz mądrość (*σοφία*) można rozróżnić ze względu na możliwość ich interpersonalnego przekazywania, efektywnego wykorzystania oraz stopnia złożoności. Informacja, chociaż często przy potocznym rozumieniu stosowana zamiennie z pojęciem wiedzy (ktoś, kto posiada dużo informacji, posiada dużą wiedzę), nie niesie ze sobą żadnej większej wartości i nie jest jeszcze wiedzą, nie wspominając o mądrości. Ważną cechą i z pewnością wyróżniającą, na tle dwóch pozostałych pojęć, informacji jest jej intersubiektywna komunikowalność oraz przekazywalność. Informacja może podlegać weryfikacji jednostkowej i poprzez procesy poznawcze człowieka, na które składają się również doświadczenie, emocje itd., może stać się wiedzą (ale nie musi!). Informacja może natomiast posiadać w sobie ładunek emocjonalny człowieka, który ją przekazał, jego osobisty bagaż doświadczeń i przekonań oraz być przechowywana w pamięci człowieka przez dłuższy czas. Te elementy mogą spowodować zakłócenia w sensie znaczeniowym informacji. Powodować to może zmienienie jej sensu między okresem odebrania informacji przez osobę, a jej przekazania dalej. Dla porządku możemy nazwać to wiadomością tj. informacją przetworzoną przez daną osobę (świadomie lub nie). Informacja

taka różni się jedynie tym, że osoba przekazuje ją (tę informację) odbiorcy wraz ze swoim (osobistym) obciążeniem emocjonalno-kognitywnym np. wraz z aksjologicznym osądem na pewien temat (co do istoty jest to zwyczajna informacja).

Wiedza w odróżnieniu od informacji – głównie w przekonaniu zwolenników konstruktywizmu – jest nieprzekazywalna¹¹. Nacisk kładzie się na aktywność podmiotu poznającego i znaczeniu procesu tworzenia wiedzy¹². Dla konstruktywistów wiedza nie istnieje *jako taka*. Wiedza jest indywidualna dla każdego człowieka, buduje on ją na podstawie głównie informacji i ich wzajemnych relacji, ale wzbogaconych o przemyślenia, aktywność poznawczą, doświadczenie osobiste. Znaczenie ma też doświadczenie społeczne, doświadczenie innych. Wiedza dla konstruktywistów ma także społeczny charakter, tj. nie da się oderwać procesu konstruowania wiedzy od otoczenia w jakiej znajduje się dana osoba¹³. Mówiąc inaczej, wiedza posiada komponent świata zewnętrznego (informacje, także posiadane przez społeczność otaczającą podmiot poznawania) wzbogaconego o element wewnętrzny (przemyślenia oparte na osobistym, a także podzielanym doświadczeniu). Ma ona – wiedza – również dwa ważne konteksty: denotacyjny oraz konotacyjny, które odpowiadają trzem obszarom – obiektywnemu, subiektywnemu i quasi obiektywnemu. Denotacja odwołuje się do czystego rozumienia danego pojęcia i przyrównać ją można do wiedzy naukowej/definicji słownikowej (obszar obiektywny). Konotacja natomiast odwołuje się do emocji i uczuć, zawiera ona w sobie wewnętrzne przeżycia każdego człowieka (element subiektywny). Ostatnim elementem są przeżycia i doświadczenia społecznie podzielane (element quasi obiektywny). Wiąże się on również z elementem konotacyjnym. Wszystkie te składniowe mogą, ale nie muszą, tworzyć spójną całość. Mogą one również pozostawać w różnych koneksjach z wiedzą naukową.

11 S. Dylak, Konstruktywizm jako obiecująca perspektywa kształcenia nauczycieli, w: Współczesność a kształcenie nauczycieli. Red. H. Kwiatkowska, T. Lewowicki, S. Dylak. WSP ZNP, Warszawa 2000.

12 Encyklopedia Dzieciństwa, Konstruktywizm jako teoria uczenia się, http://encyklopediadziecinstwa.pl/index.php/Konstruktywizm_jako_teoria_uczenia_si%C4%99, [dostęp: 10.05.2020].

13 S. Dylak, Konstruktywizm jako op. cit.

Ostatnim elementem omawianej piramidy jest Mądrość. Ma on najbardziej metafizyczne znaczenie spośród trzech prezentowanych powyżej pojęć. Mądrość jest raczej domeną filozofii niż innych nauk, a i w filozofii nie posiada ona spójnej definicji.

W istocie pojęcie mądrości jest niedefiniowalne ze względu na wielorakość jej cech i przejawów. Wręcz uniemożliwia to znalezienie odpowiedniej, dającej się ogarnąć umysłem i zrozumieć tak pojemnej definicji, która byłaby w stanie ująć jeżeli już nie wszystkie cechy mądrości, to przynajmniej cechy najistotniejsze – przy założeniu, że znajdzie się ktoś wystarczająco odważny, aby enumeratywnie takie cechy wyliczyć. Wobec tego albo formuła definicyjna stanie się monstrualna i niezrozumiała, nieprzydatna, albo będzie to wypowiedź trywialna¹⁴.

Kierując się intuicją powiedzieć można, że mądrość jest to wiedza obudowana zdolnością aktywnego jej wykorzystania, zastosowania oraz zdolnością przewidywania. Jest to również umiejętność nadbudowywania teoretycznego przy posiadaniu jedynie szczątkowych informacji wyjściowych. Inaczej mówiąc jest to pewna umiejętność, dzięki której człowiek łączy ze sobą wiele różnych informacji, które początkowo nie są ze sobą spójne. Informacje te mogą pochodzić z różnych momentów życia danej osoby, jej doświadczeń oraz mogą dotyczyć zupełnie innych dziedzin życia czy nauki.

Dominuje wszakże opinia, że mądrość to pewien stan ducha i umysłu, pozwalający człowiekowi na odnalezienie się w sytuacjach zaskakujących i nieoczekiwanych, na „widzenie” sytuacji życiowych wprawdzie z perspektywy jednostki, ale także przy uwzględnieniu dobra ogólnego z perspektywy strategicznej. Mądrość to nie wyłącznie czysta wiedza o faktach, lecz raczej zasób intelektualny, pozwalający człowiekowi organizować życie w perspektywie strategicznej bez naruszania dóbr innych osób. To znajomość przynajmniej częściowej odpowiedzi na pytanie: „jak żyć” – i nie tylko w kontekście doraźnych trudności, wynikających ze strat w uprawach spowodowanych przez kataklizm¹⁵.

Ta krótka charakterystyka chociaż wielce niesatysfakcjonująca z definicyjnego punktu widzenia pozwala zauważyć to, że chociaż istnieją pewne wskazówki co do pojęcia „mądrość”, to wymykają

14 B. Stefanowicz, Informacja. Wiedza. Mądrość., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013, s. 93.

15 B. Stefanowicz, Informacja. Op. cit., s. 95.

się one wszelkim próbom określenia, zdefiniowania tego, co nazywamy mądrością. Pomimo tej trudności powyższe uwagi stanowią wystarczający zbiór elementów, by móc wraz z poprzedzającymi ją pojęciami tworzyć pewną całość, odróżnić się od nich i pozwoli przejść do dalszych rozważań.

Trzy światy Poppera i trzy rzeczywistości Harariego

Przeprowadzony powyżej podział, chociaż nie jest on absolutny, a powyższe pojęcia z pewnością można definiować inaczej i w rzeczywistości granica między nimi nie jest tak wyraźna, a wręcz pojęcia te nachodzą na siebie, to daje on możliwość zbudowania pewnej przejrzystej całości. By w kolejnym kroku przejść do rozważań nad edukacją, szkołą oraz nauczycielem, teraz należy przyjrzeć się światu, który otacza każdego człowieka. Przeanalizowanie komponentów tej rzeczywistości powinno dać jasną odpowiedź, w jakim kierunku powinna podążać współczesna edukacja.

Popper w swoich pismach¹⁶ przedstawia trzy światy, które współistnieją oraz oddziałują w sposób dwustronny (w sposób pośredni lub bezpośredni) na siebie wzajemnie. Pierwszy ze światów jest zewnętrzny i obiektywny. Jest to świat zjawisk i przedmiotów fizycznych. Drugi świat jest wewnętrzny i subiektywny. Dotyczy on życia wewnętrznego, emocji, refleksji, przeżyć oraz możliwości działania. Ostatnim, trzecim światem, jest świat społeczny/kultury, który oddziałuje bezpośrednio na świat drugi i przez ten świat wpływa na świat pierwszy. Relacja ta jest dwustronna i w ten sam sposób świat pierwszy (przez świat drugi) wpływa na świat trzeci¹⁷. W teorii tej świat trzeci jest światem autonomicznym względem dwóch pozostałych, jak zauważa autor *Wiedzy obiektywnej*: *Chociaż świat trzeci jest ludzkim produktem, ludzkim wytworem, sam z kolei stanowi siłę twórczą, podobnie jak wytwory innych zwierząt tworzą własną autonomiczną dziedzinę*¹⁸.

Jest on również światem realnym, gdyż jak mówi filozof:

16 W tych rozważaniach główną książką Poppera, jaka jest brana pod uwagę to *Wiedza obiektywna, ewolucyjna teoria epistemologiczna* w przekładzie Adama Chmielewskiego.

17 A. Stępnik, Poppera trzeci świat okiem życzliwego krytyka, *Filozofia Nauki* 1(53), s. 12.

18 K. R. Popper, *Wiedza obiektywna, ewolucyjna teoria epistemologiczna*, przekład Adam Chmielewski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 153.

Trzeci świat istnieje „realnie” i nie jest fikcją, co jest zrozumiałe, gdy rozważamy ogromną rolę, jaką odgrywa jego oddziaływanie na świat pierwszy za pośrednictwem świata drugiego. Wystarczy pomyśleć o wpływie przekazywania energii elektrycznej lub teorii atomów na środowisko organiczne i nieorganiczne, lub o wpływie teorii ekonomicznych na podejmowanie decyzji czy budowę statków bądź samolotów¹⁹.

Podobną myśl prezentuje Yuval Noah Harari, który w swojej książce²⁰ opisując i tłumacząc istnienie porządku wyobrażonego (dzięki, któremu ludzie funkcjonują w każdym społeczeństwie) wyróżnia trzy różne rzeczywistości. Harari tłumaczy, że pomimo oczywistości owego porządku wielu ludzi zdaje się go nie widzieć i przyjmuje go jako coś, co przynależy do obiektywnego świata zewnętrznego. Według Harariego jednym z powodów, dla których dość trudno zdajemy sobie sprawę z tego, że żyjemy w pewnym umownym „porozumieniu” wykształconym przez poprzednie pokolenia (gdzie my nieświadomie transmitujemy to porozumienie dalej na przyszłe pokolenia) jest to, że człowiek ma tendencję do dychotomicznego myślenia. Większość z nas podzieli rzeczywistość na obiektywną i subiektywną. Grawitacja z pewnością należy do rzeczywistości obiektywnej, ponieważ istnieje ona niezależnie od obserwatora. Moje poczucie estetyki jest tym, co przynależy jedynie mi i bez mnie to konkretne poczucie estetyki również przestanie istnieć – jest to zatem element rzeczywistości subiektywnej. Jednak nie jest to całość rzeczywistości, jakie nas otaczają. Żyjemy również w rzeczywistości intersubiektywnej – to właśnie dzięki niej zapisane kawałki papieru mają moc sprawczą i dzięki temu ludzie oddają się różnym rytuałom i uznają za oczywiste istnienie rzeczy, które zapisane są jedynie na papierze. Ta rzeczywistość może kształtować pewne ogólne reguły, które wpływają na wymiar mojego poczucia estetyki²¹ i prowadzić do wątplenia w podstawowe fakty jak kształt ziemi. Zachowując pewną ostrożność można powiedzieć, że rzeczywistość interpersonalna jest jednym z elementów konstytuującym

19 Ibidem, s. 200.

20 Y. N. Harari, *Homo deus. Krótka historia jutra*, przekład Michał Romanek, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2018.

21 Chodzi tutaj o ramy, w które wpisują się generalnie przyjęte zasady co jest ładne, piękna a co nie. Nie jest to w żadnym wypadku estetyka konkretnej osoby.

kulturę, która ma w sobie jako element (kluczowy) właśnie współdzielenie przekonań²². Życie w tym świecie pozwala człowiekowi na współpracę z innymi przedstawicielami gatunku. Nie chodzi tu tylko o współpracę jako tę zdolność, która pozwoliła homo sapiens na przywłaszczenie sobie Ziemi. Wiele różnych gatunków ze sobą współpracuje na wysokim poziomie skomplikowania. To co daje przewagę człowiekowi, to możliwości współpracy z obcym sobie, innym człowiekiem, to jest ten, specyficzny tylko dla nas aspekt współpracy, który pozwolił na zasiedlenie i zdominowanie całej planety, na której żyjemy i okrutne rządy nad wszystkimi innymi istotami z jakimi dzielimy tę wyjątkową planetę²³.

Te dwie wizje zbiegają się razem i można jasno wyznaczyć pewne elementy wspólne. Po pierwsze wyraźne jest to, że każda z nich dzieli się na trzy podstawowe części. 1) Światem pierwszym jest świat fizyczny, świat obiektywny. 2) Światem drugim oraz rzeczywistością drugą są przeżycia wewnątrz człowieka, jego emocje, dyspozycje behawioralne. 3) Rzeczywistość interpersonalna i trzeci świat Poppera są stworzone przez człowieka – tj. bez ludzi by nie istniały. Tym trzem punktom można przypisać poszczególne elementy, wcześniej przywołanej, *piramidy wiedzy*. Do pierwszego punktu, a więc do świata obiektywnego przynależą z pewnością *dane*, które wcześniej nie były omawiane z tego samego względu co teraz – one po prostu są, przedstawiają świat, jakim jest. Pozostałe elementy tj. Informacja, Wiedza oraz Mądrość należą częściowo zarówno do punktu drugiego jak i trzeciego. To co pozwala przypisać je ostatecznie to to, z którym elementem konkretna rzecz się wiąże czy z wewnętrznymi przekonaniem, emocjami, doświadczeniem, czy wynika z generalizacji wywodzącej się ze świata szeroko rozumianej kultury. Nie wszystko można łatwo podzielić i z pewnością bez problemu można znaleźć takie przykłady, które będą równocześnie przynależą do świata drugiego i trzeciego.

22 Y. N. Harari, Homo deus. Krótka historia jutra, przekład Michał Romanek, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2018, s. 184-85.

23 Ibidem, s. 170 – 171.

Kryzys wiedzy i post-prawda

W powyższym kontekście, podstawowym problemem edukacji we współczesnej szkole – przy wspomnianym na początku natłoku informacji – jest zajmowanie się przez nią niemal wyłącznie światem trzecim oraz światem pierwszym. Drugi ze światów jest niemal zupełnie pomijany w edukacji szkolnej, co ma istotny wpływ na poczucie podmiotowości w edukacji przez uczniów oraz w traktowaniu siebie jako względnie niezależnego pomiotu poznania. Uczniowie dzisiejszej szkoły mogą czuć się zatem raczej konsumentami „wiedzy” niż jej współtwórcami. Równocześnie istnieje inny kryzys, który również jest pochodną omawianej tutaj problematyki. Mianowicie współcześnie widoczne również jest załamanie autorytetu. Coraz trudniej jest wybrać osobę, której można zaufać – jest to spowodowane z pewnością również tym, że emocjonalność ma znacznie większy wpływ na nas niż racjonalność. Tak jak pisał Bauman, kiedyś mieliśmy do czynienia z nauczycielem i księdzem jako lokalnymi wyroczniami, mędrkami, źródłami wiedzy – dzisiaj tych autorytetów się nie uznaje, a przy najmniej nie są to jedyne źródła informacji dla zwykłych ludzi. W dużej mierze Internet przejął funkcję wszechniczy. Ludzie zawierzyli firmom takim jak Google i wierzą ślepo w to, że rezultat ich wpisanego pytania w wyszukiwarce da im obiektywną odpowiedź²⁴. Choć rzeczywiście w dużej mierze ludzie odnajdują odpowiedzi na swoje pytania, nie oznacza to, że są to odpowiedzi prawdziwe, czy mówiąc szerzej, zweryfikowane. Coraz trudniej o umiejętnę weryfikowanie informacji, panujący wszechobecnie zalew informacyjny, towarzyszące temu coraz doskonalsze fakenews, składają się na kryzys wiedzy, wzrost znaczenia post-prawd. Najlepszym podsumowaniem współczesnego podejścia do informacji i jej wartości w Internecie jest znaczenie chwytliwego nagłówka, który „nabija” kliknięcia. Merytoryczna treść nie ma znaczenia – im precyzyjniej nagłówek wpływa na wybrane emocje człowieka, tym lepsze są statystyki, które można przełożyć na cenę dla reklamodawców.

24 Harari Y. N., 21 lekcji na XXI wiek, przekład Michał Romanek, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2019, s. 82.

Post-prawda jako pojęcie zyskało na popularności w 2016 roku, gdy zostało wybrane na słowo roku według twórców słownika oksfordzkiego²⁵, a jego definicja brzmi następująco: [Post-prawda] *odnosi się do okoliczności, w których obiektywne fakty mają mniejszy wpływ na kształtowanie opinii publicznej, niż odwołania do emocji i osobistych przekonań*²⁶. Samo pojęcie pojawiło się ponad 20 lat temu w 1993 roku na łamach czasopisma „The Nation”. Jest możliwe, że sformułowanie post-prawdy mogło być używane również wcześniej, jednak miało ono wtedy nieco inne znaczenie. Przedrostek „post” w tradycyjnym rozumieniu znaczy coś co nastąpiło po czymś innym (tj. jest zależność czasowa): postkolonialne – występujące po okresie kolonializmu, postsowieckie – występujące po okresie sowieckim. Jednak w tym ujęciu przedrostek ten dezawuuje pojęcie występujące zaraz po nim. W tym wypadku post-narodowe, post-rasowe, post-prawda²⁷ oznacza nieistotność przynależności narodowej, pochodzenia rasowego i w końcu nieistotność prawdy – być może nie chodzi tutaj o powiedzenie nieprawdy, a jedynie अप्राप्य tj. fakt czy jest coś prawdziwe nie jest istotne. Do powyższej definicji post-prawdy można dodać, w nawiązaniu do wcześniejszych spostrzeżeń Harariego, że przekonania te są ściśle związane z rzeczywistością interpersonalną – oznacza to tyle, że często jesteśmy w stanie naginać rzeczywistość do naszych przekonań, a przynajmniej zapieramy się rękami i nogami przed nowymi faktami, których uznanie wymusiłoby zmianę utrwalonych już w nas poglądów. Ani Fakenews ani istnienie post-prawdy nie są niczym nowym. Obydwa te zjawiska istniały wcześniej²⁸. Jednak w dzisiejszych czasach są one znacznie nasilone, a ich zasięg znacznie większy. Fakenews zostały tak udoskonalone, że często ciężko je odróżnić na pierwszy rzut oka od prawdziwych faktów, a przy towarzyszącemu zalewowi informacyjnemu problem post-prawdy staje się pierwszoplanowy.

25 Oxford Languages, Word of the Year 2016, <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>, [dostęp: 10.05.2020].

26 relating to or denoting circumstances in which objective facts are less influential in shaping public opinion than appeals to emotion and personal belief

27 Ze względu na różne pisownie autor by odróżnić od siebie różne znaczenia przedrostka „post” postanowił pisać słowa razem bez myślnika, gdy mowa o tradycyjnym rozumieniu a z myślnikiem, gdy mówi o czymś w rozumieniu nieistotności.

28 Harari Y. N., 21 lekcji na XXI wiek, op. cit., s 298-303.

Zjawisko post-prawdy jest również istotne z innego względu, w sposób doskonały wpisuje się w pewne widoczne tendencje, ku którym zwróciła się ludzkość. Oprócz multiplikacji informacji dostępnych dla każdego człowieka oraz braku ich weryfikacji, istotną kwestią jest ponowoczesny (postmodernistyczny) świat, o którym pisze niejednokrotnie Zygmunt Bauman – jest to świat z dużym nasileniem wielości oraz zmienności, który w kontrze do świata nowoczesnego²⁹ nie ma stałych prawd, wartości, a wręcz ciągła dynamika i zmienność jest nagradzana. Taki stan rzeczy przekłada się na sytuację człowieka, który zmuszony jest do życia w świecie, gdzie nie ma pewności, co może prowadzić do zagubienia. Ważną kwestią również przy poruszaniu problemu ogłupienia człowieka jest istnienie tzw. gorących mediów³⁰. Są one niejako w opozycji do mediów zimnych, które pozostawiają wiele elementów wymagających dopowiedzenia przez odbiorcę, wpływają na wyobraźnię. Media gorące natomiast przekazują pełen obraz, który nie wymaga żadnego dopowiedzenia przez odbiorcę, wpływają na emocje. Powoduje to tworzenie się człowieka emocjonalnego, tj. przestajemy być Homo Sapiens (człowiekiem rozumnym) a zaczynamy być Homo Affectus³¹ (człowiekiem emocjonalnym). Łączy się to z problemem związanym z przełatanieniem³² życia, przebudźcowaniem³³ dzieci, hybrydyzacją świata (połączenie świata realnego z wirtualnym).

Post-edukacja, czyli nowe wyzwania dla całego systemu edukacji

Szkoła, a dokładniej nauczyciel, nie powinien przekazywać informacji uczniom pod pozorami zdobywania wiedzy. Nauczyciel powinien natomiast pokierować uczniem tak, by ten stał się architektem wiedzy własnej. Szkoła ma za zadanie tworzyć nie tylko warunki dla ucznia, ale również być źródłem, od którego człowiek nabywa umiejętności myślenia

29 Z. Bauman, *Ponowoczesność jako źródło cierpienia*, wydawnictwo sic! Warszawa 2013.

30 M. McLuhan, *Zrozumieć media: przedłużenia człowieka*, przekład Natalia Szczucka, Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, 2004.

31 J. Morbitzer, *O nowej przestrzeni edukacji w hybrydowym świecie*, LABOR et EDUCATIO, nr 3/2015, s. 420.

32 J. Morbitzer, *Między mądrością a głupotą*, op. cit.

33 M. Piorunek, *O potrzebie pomocy. Otwarcie dyskursu*, red. Magdalena Piorunek, Joanna Kozielska, Agnieszka Skowrońska-Pućka, w: *Rodzina-Młodzież- Dziecko. Szkice z teorii i praktyki pomocy psychopedagogicznej i socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2014, s. 16.

samodzielnego. Pytaniem otwartym pozostaje czy konieczne jest przy tym wykorzystanie najnowszych technologii? Jest to zagadnienie warte uwagi i przeanalizowania z tego względu, że być może droga do odpowiedniego korzystania z technologii nie prowadzi przez nią samą, a właśnie przez ograniczenie jej, myśląc tutaj o najmłodszych. Pierwej należy wyposażyć (się) w bagaż odpowiednich wartości, nawyków takich jak – ciekawość świata, krytyczne myślenie, umiejętność analizowania, umiejętność skupienia się i cierpliwość – dzięki odpowiedniemu wyposażeniu, człowiek w sposób właściwy (twórczy/wiedzo-twórczy) będzie mógł korzystać z tego, co technologia oferuje. W nawiązaniu do mediów gorących McLuhana, należy schłodzić szkołę. Od tego momentu można wprowadzać i zastanawiać się, jakie technologie mogą wzbogacać dziecko/nastolatka w jego poszukiwaniu odpowiedzi na różne pytania. Wprowadzanie (ograniczanie) technologii i korzystanie z niej jest dużą odpowiedzialnością nie tylko szkoły samej, ale powinno to być jednym z głównych celów edukacji w ogóle. Szkoła jako budynek oczywiście również powinna zachęcać dziecko do poszukiwania odpowiedzi na postawione pytania. Jednak w dzisiejszym świecie zasadne jest pytanie – ile jeszcze czasu szkoła jako umiejscowione w czasie i przestrzeni miejsce (budynek) będzie funkcjonować? Ostatnie wydarzenia związane z pandemią pokazały, że być może jesteśmy znacznie bliżej odejścia od szkoły rozumianej jako konkretnego miejsca, niż wcześniej przypuszczaliśmy. W innej sytuacji jest pozycja nauczyciela, która wydaje się, w najbliższej przyszłości może bardzo się umocnić, jeżeli tylko nauczyciel zacznie funkcjonować w modelu, który przynajmniej od czasów Marii Montessori jest cyklicznie przez różnych autorów nakreślany. Jeżeli zechcemy odejść od taśmowego kształtowania i w sposób zdecydowany nadamy uczniom sprawczość, możemy stworzyć pokolenie, które bez większego problemu będzie odnajdować się w świecie, a który w chwili obecnej ocenia się tak negatywnie. Nauczyciel nie podaje wiedzy, bo jak wcześniej to zostało podkreślone, wiedzy nie da się przekazać oraz to nie jest nauczyciela zadanie. Nauczyciel jest tym, który wspomaga dziecko w jego indywidualnych wysiłkach. Jeżeli zagłębić się w etymologię

słowa Edukacja - łac. *Educatio* zawiera w sobie słowo łac. *Educo*³⁴, co oprócz znaczenia wychowanie, opiekowanie się, oznacza **wyprowadzać**, zabierać (ze sobą), doprowadzać. I tak powinno rozumieć się rolę nauczyciela. Jest on po to, by pomóc wyprowadzić dziecko ze strefy dotychczasowych przekonań i pokazać mu, zaszczepić w nim ciekawość poznawania świata, dać mu narzędzia do rozwiązywania napotkanych trudności. Nauczyciel wydobywa/wyprowadza z dziecka to, co już w nim jest, ale jeszcze ukryte, nie uświadomione – zdolności, talenty, pasje. Powinien doprowadzać dziecko do wiedzy (ucznia) przez wspomaganie go w tworzeniu swojego własnego indywidualnego zaplecza. Nauczyciel powinien być przewodnikiem i opiekunem. Można porównać to do znanej od czasów Sokratesa metody majeutycznej, która pozwala wydobyć z ucznia posiadaną już wiedzę. Ta rola jest bardzo trudna do pogodzenia z formatem klasowo-lekcyjnym szkoły, gdzie grupy przekraczają 20 i nierzadko 30 osób na jednego nauczyciela. Być może warto wrócić właśnie do korzeni starożytnych edukacji i przypomnieć sobie słowa Plutarcha z Cheronei *Umysł nie jest naczyniem, które należy napęłniać, lecz ogniem, który trzeba rozniecić*. Warto również w tym miejscu nawiązać do korzeni słowa szkoła – gr. *σχολή* można rozumieć nie tylko jako szkoła, miejsce dostarczania lekcji, klasa, ale również jako czas wolny, odpoczynek czy wreszcie forma spędzania wolnego czasu na dogłębnym/dokładnym studiowaniu, uczeniu się, wykładaniu³⁵. Istnieje możliwość zatem, że dzisiejsze rozumienie zarówno szkoły jak i nauczyciela zostało za bardzo spłaszczone i wypaczone. Początków współczesnego podejścia należy szukać zapewne w modelu szkoły, który zaczął funkcjonować na potrzeby rewolucji przemysłowej, kiedy to edukacja miała być względnie szybka i masowa.

34 Słownik Łacińsko-Polski, opracowanie Kazimierz Kumaniecki, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1964, s. 178.

35 Greek-language.gr, portal poświęcony językowi greckiemu, źródło internetowe: http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/tools/liddell-scott/search.html, [dostęp: 15.07.2019].

Jeżeli nic się nie zmieni, to tak jak współcześnie post-prawda odgrywa znaczącą rolę w relacjach społecznych, tak możemy mieć do czynienia z post-edukacją w szkole. Czym zatem jest owa post-edukacja? Jest to przekładanie emocji i osobistych przekonań nad obiektywne dane:

Tym mianem określić możemy te postaci kształcenia w ramach instytucji edukacyjnych, jak i innych, mniej sformalizowanych sposobów przekazywania wiedzy (w nomenklaturze tego tekstu było by zasadne użyć słowa informacji zamiast wiedzy), które nie wymagają racjonalnych postaw wypływających z ustaleń o charakterze analityczno-indukcyjnym, lecz odwołują się raczej do emocji, sentymentów i bazują na osadzonych w dyskusjach medialnych i politycznych przekonaniach, stereotypowych wyobrażeniach, czy fałszywych twierdzeniach³⁶.

Można więc stwierdzić, że istnieje bezpośrednie połączenie post-prawdy z post-edukacją, dlatego krytyczną zaczyna być potrzeba wprowadzania zmian, które pomogą uchronić dzieci czy nawet całe społeczeństwa przed zatraceniem w informacji, zniewoleniem w emocjach i pozostaniu w ciemności niewiedzy.

Zakończenie

W powyższym tekście starałem się pokazać, jak klarowne uporządkowanie znaczeń (Informacja, Wiedza, Mądrość) oraz przedstawienie podstawowych elementów otaczającej nas rzeczywistość może pomóc w poprawnym zdefiniowaniu problemów, jakie wiążą się współcześnie z edukacją. Dolegliwości te z pewnością nie znikną szybko, a bardziej prawdopodobne jest to, że będą się jeszcze bardziej nasilały. Jest to niezwykle ważne jaką uwagę będziemy przykładać do analizy danych oraz krytycznego myślenia. Paradoksem może wydać się to, że pomimo coraz większego rozproszenia informacji, a więc coraz większej potrzeby weryfikacji rzetelności treści to właśnie teksty eksperckie, naukowe, zweryfikowane oraz miarodajne są w dużej mierze niedostępne dla szerokiego odbiorcy. Taka sytuacja z pewnością nie przyczynia się do poprawienia ogólnego obrazu sytuacji. Zmiany nadchodzą i prawdopodobnie tego się nie da już uniknąć. Technologia wypiera

36 J. Drozdowicz, Post-edukacja i antyintelektualizm jako zjawiska kulturowe, *Studia Edukacyjne* 54/2019, s. 78-79.

coraz więcej ludzi z rynku pracy. Nie jest pewne czy uda się wytworzyć tyle nowych miejsc pracy, by zniwelować ten negatywny wpływ. Wiele wskazuje na to, że niestety nic takiego nie będzie miało miejsca. Tak więc musimy jako ludzkość zmienić nasz sposób myślenia o życiu i o naszych celach. Samorealizacja, nauka oraz ustawiczna edukacja – dla samego siebie, a nie dla pracy zarobkowej – jest jedną z tych dróg, które jawią się jako wielka szansa dla tych, którzy nie znajdą miejsca dla siebie w szeregu ludzi zatrudnionych. Może to być wielka szansa dla ludzkości, jednak by tak to się stało koniecznym jest, by zmienić cel edukacji i inwestować w człowieka, szukać jego mocnych stron. Zawsze ruchy oddziaływujące na emocje miały duży wpływ na historie ludzi i ludzkości. Dzisiaj jednak emocja stała się głównym narzędziem w dyskusji, zarówno publicznej jak i prywatnej, coraz bardziej spychając merytoryczne aspekty na boczne tory. Jest to widoczne praktycznie w każdej dziedzinie życia. Skłonność do zwracania uwagi na emocje może być jednak również wielkim atutem człowieka. Należy jednak najpierw odpowiednio go przygotować do funkcjonowania w tak emocjonalnej rzeczywistości.

Bibliografia:

- Bauman Z., 44 listy ze świata płynnej nowoczesności, przeł. Tomasz Kunz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2011.
- Bauman Z., Ponowoczesność jako źródło cierpienia, wydawnictwo sic! Warszawa 2013.
- Drozdowicz J., Post-edukacja i antyintelektualizm jako zjawiska kulturowe, *Studia Edukacyjne* 54/2019.
- Chóry z misterium opoka, <http://ryznar-zygmunt.eu/haplif/literat/poezja/eliot.htm>, [dostęp: 05.04.2020].
- Dylak S., Konstruktywizm jako obiecująca perspektywa kształcenia nauczycieli, w: *Współczesność a kształcenie nauczycieli*. Red. H. Kwiatkowska, T. Lewowicki, S. Dylak. WSP ZNP, Warszawa 2000.
- Encyklopedia Dzieciństwa, Konstruktywizm jako teoria uczenia się, http://encyklopediadziecinstwa.pl/index.php/Konstruktywizm_jako_teoria_uczenia_si%C4%99, [dostęp: 10.05.2020].

- Greek-language.gr, portal poświęcony językowi greckiemu, źródło internetowe: http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/tools/liddell-scott/search.html, [dostęp: 15.07.2019].
- Harari Y. N., 21 lekcji na XXI wiek, przekład Michał Romanek, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2019.
- Harari Y. N., Homo deus. Krótka historia jutra, przekład Michał Romanek, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2018.
- McLuhan M., Zrozumieć media: przedłużenia człowieka, przekład Natalia Szczucka, Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, 2004.
- Morbitzer J., Edukacja w czasach idiokracji. Nowe wyzwania i zadania, Wystąpienie na IV Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej z cyklu: Dziecko – cyfrowy tubylec w szkole. Problemy i wyzwania. [online], <<https://www.youtube.com/watch?v=b-7BtpJV33L0>> [dostęp:12.06.2020].
- Morbitzer J., Między mądrością a głupotą, wystąpienia na konferencji Inspiracje 2018, źródło internetowe <https://www.youtube.com/watch?v=GtH0PIeFc-4>, [dostęp: 10.06.2019].
- Morbitzer J., O nowej przestrzeni edukacji w hybrydowym świecie, LABOR et EDUCATIO, nr 3/2015.
- Morbitzer J., Sokrates odwrócony, czyli o internetowej głupocie, w: Człowiek – Media – Edukacja, red J. Morbitzer, D. Morańska, E. Musiał, Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej, Dąbrowa Górnicza 2017.
- Oxford Languages, Word of the Year 2016, <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>, [dostęp: 10.05.2020].
- Piorunek M., O potrzebie pomocy. Otwarcie dyskursu, red. Magdalena Piorunek, Joanna Kozielska, Agnieszka Skowrońska-Pućka, w: Rodzina-Młodzież- Dziecko. Szkice z teorii i praktyki pomocy psychopedagogicznej i socjologicznej, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2014
- Popper K. R., Wiedza obiektywna, ewolucyjna teoria epistemologiczna, przekład Adam Chmielewski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Słownik Łacińsko-Polski, opracowanie Kazimierz Kumaniecki, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1964.
- Stefanowicz B., Informacja. Wiedza. Mądrość., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.

- Stępnik A., Poppera trzeci świat okiem życzliwego krytyka, *Filozofia Nauki* 1(53).
- Tadeusiewicz R., *Ciemna strona Internetu... Wykład Inauguracyjny*, Centrum Badawczo-Rozwojowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Administracji, Zamość 1999.

O autorze / About author

Jonasz Pawlaczek — magister filozofii oraz pedagogiki . Obecnie kończy prace nad doktoratem w Zakładzie Pedeutologii na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Stefaniya Abbasova

Edukacja a przyszłość. Dlaczego twórczość jest ważna.

Abstrakt/Abstract

Niniejszy tekst stanowi zbiór przemyśleń i twierdzeń na temat roli edukacji w procesie budowania przyszłości oraz roli sztuki w systemie edukacyjnym. Życie w szybko zmieniającym się świecie, pełnym nieprzewidywalnych zmian i presji społecznej ma negatywny wpływ na ludzi. Autor sugeruje, że dzisiejsza edukacja jest przestarzała i brakuje jej technik poświęconych budowaniu inteligencji emocjonalnej i dobrego samopoczucia ludzi. Artykuł stawia hipotezę, że metoda warsztatów artystyczno-edukacyjnych może służyć jako bardzo przydatne narzędzie pedagogiczne do rozwijania inteligencji emocjonalnej. Wykorzystanie sztuki w systemie edukacyjnym pomogłoby zredukować stres, zbudować kreatywność, uczyć się przez doświadczenie, nawiązać dialog wewnętrzny oraz analizować swoje emocje i rozwijać się.

This text represents a compilation of thoughts and statements about the role of education in the process of building the future and the role of art in the system of education. Living in a fast-paced world full of unpredictable changes and social pressure negatively impacts human beings. The author suggests that today's education is outdated and lacks techniques dedicated to cultivating peoples' emotional intelligence and wellbeing. This article brings up the hypothesis that the method of art-based educational workshops could serve as a very useful pedagogical tool for developing emotional intelligence. Using art in the system of education would help to reduce stress, build creativity, learn through experience and to build an internal dialogue as well as to analyze their emotions and to grow.

Słowa kluczowe /Keywords:

pedagogika, edukacja, sztuka, przyszłość, warsztat, twórczość.

pedagogy, education, art, future, workshop, creativity.

Żyjemy w terażniejszości, która jest pokłosiem poprzednich pokoleń i trochę trudno ją okiełznać. Zatem funkcjonujemy w terażniejszości, która wydaje się być dla nas trudniejsza niż myślenie o przyszłości. Dziś egzystujemy w nie swojej przyszłości, która jest terażniejszością, jednocześnie projektując kolejną dla następnych pokoleń¹.

Obecny świat jest chaotyczny, żyjemy w czasach dużych i intensywnych przemian oraz permanentnej presji, wywołanej zmianami klimatycznymi, rozwojem technologii, niepokojami, chorobami, wojnami. W obecnej chwili jesteśmy świadkami nowej niezbadanej sytuacji, nowych nieprzewidywalnych założeń, w których trzeba funkcjonować i istnieć. Analizując wszystkie perturbacje, zastanawiamy się (czasami z przerażeniem) – co nas czeka w przyszłości? Czy jesteśmy wystarczająco przygotowani do jakichkolwiek zmian? Profesor Marcin Berdyszak słusznie podkreśla: *Przypadek, pojawianie się tego, co nieprzewidziane jest bardziej obecne w bezpośrednim doświadczeniu terażniejszości. W przyszłości pojawią się inne nieprzewidziane zdarzenia, wartości, rezultaty. To one właśnie nosić będą i noszą uniwersalną właściwość, jaką posiada terażniejszość, a mianowicie doświadczenie nieprzewidywalnego².*

Człowieka w dniu dzisiejszym traktuje się jako pracownika, wykonawcę, obywatela, ale często zapominamy, że przede wszystkim jesteśmy ludźmi. Żyjemy według reguł – wszystko jest punktowane, mierzone, oceniane. Próba zastanowienia się nad samym sobą, próba zrozumienia podstaw istnienia – jest, moim zdaniem, początkiem rozwoju jednostki. Sztuka, z kolei, daje nam niesamowitą przestrzeń dla refleksji, samopoznania, wypowiedzi, przemyśleń; pozwala nam „powiązać się” ze światem i odnaleźć swoją osobowość. Poprzez sztukę możemy przenieść się do innego świata, w którym mamy możliwość odejść od norm, standardów, zwyczajów.

1 Berdyszak M., Kieszeń Vincenta, Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu 2022 rok.

2 Tamże.

Zastanawiając się nad rolą edukacji w dniu dzisiejszym dochodzę do wniosku, że rzeczywista sytuacja wskazuje na to, że potrzebujemy nowych form nauki, nowych metod wychowania. Jak pisze Tadeusz Sławek: *Edukacja musi przełamać swoją bezwładność, musi wstrząsać zastanym porządkiem rzeczy, pobudzając do zaczerpnięcia głębokiego oddechu*³.

Biorąc pod uwagę założenie, że edukacja jest nam potrzebna, aby się przygotowywać do funkcjonowania w rzeczywistości społecznej, uczyć się i kształcić się – zastanawiam się – czy rzeczywiście działa to w ten sposób. Te nieprzewidywalne sytuacje, które stawiają nas w nowych kontekstach i dyktują nowe realia, powodują, że nasz stan psychiczno-emocjonalny znajduje się w ciągłym stresie. Świadczy o tym coraz większe zapotrzebowanie na pomoc psychologiczną, korzystanie z coachingów, porad psychoterapeutycznych i leków. Coraz częściej słyszymy pojęcia „coach”, „mindfulness” oraz coraz więcej korzystamy z literatury pomagającej nam zwalczyć nasze lęki, uczęszczamy na medytację lub zapisujemy się na jogę. Nawet zabawki i gadżety dla dzieci pojawiają się z hasłem „anti-stress”. To wszystko świadczy o zagubieniu naszej strony duchowo-emocjonalnej – nie wiemy jak postępować, jak sobie radzić i w jakim kierunku podążać.

Znów odwołam się do słów profesora Berdyszaka: *...to, co nieprzewidywalne może mieć różne źródła. Nazwijmy je zewnętrznymi i wewnętrznymi. Pierwsza nieprzewidywalność to ta, która generowana jest poza nami, bez naszego udziału. Druga natomiast związana jest ze wszystkimi naszymi poczynaniami*⁴. Myślę, że sfera edukacji jest, w jakimś sensie, odpowiedzialna za przyszłość, ponieważ samo pojęcie „edukacja” jest związane z wychowaniem i wykształceniem człowieka, jest tym „początkiem”, który powinien skierować nas na trop samopoznania i samorozwoju, ponieważ uczymy się przez całe życie. Edukacja powinna „budować” jednostkę w taki sposób, aby zapewnić jej komfort ekstensjonalny. *Można stwierdzić, że człowiek nieustannie żyje w przyszłości i o niej myśli, pomimo tego, iż kolejne pokolenia nie kreują jej dla siebie, lecz dla innych, którzy po nich przyjdą. Kiedy mówimy „tu*

3 Sławek, T. (2021) in A Jeśli nie trzeba się uczyć... Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 13.

4 Berdyszak M., Kieszeń Vincenta, Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu 2022

*i teraz” mamy na myśli terażniejszość, to tak naprawdę egzystujemy w przyszłości naszych przodków*⁵. Dlatego warto zastanowić się – jaki fundament zakładamy teraz? Jaką przyszłość budujemy? Czy robimy to świadomie?

Biorąc pod uwagę warstwowość, wielopoziomowość oraz zmienność życia i rzeczywistości, myślę, że w systemie edukacyjnym potrzebna jest nowa metoda, która będzie łączyć wiele obszarów. Łącznikiem, w tym przypadku, może być sztuka, potencjał której pozwoli stworzyć odpowiednią przestrzeń do działania i rozwoju.

Człowiek jest istotą emocjonalną, pełną uczuć, wspomnień, przeżyć i życiowych doświadczeń. Gotowość psychiczno-emocjonalna jest istotą funkcjonowania każdego człowieka. Przemyslenia filozoficzne, myślenie krytyczne, samoanaliza, twórczość – według mnie to wszystko buduje naszą głębię, rozwija naszą inteligencję emocjonalną i jest niezbędnym aspektem wychowawczym bez względu na zawód, pochodzenie czy wiek. Pojęcia „edukacja” i „samorozwój” powinny dotyczyć ludzi w każdym wieku. „Lifelong learning” lub „uczenie się przez życie”, uznaję za podstawową koncepcję pedagogiki. Myślę, że dzisiaj ważnym zadaniem każdego pedagoga jest wniknięcie w pojęcie kształcenia, aby zrozumieć, w kontekście czasu, w jakim kierunku trzeba się rozwijać i jak poradzić sobie z nieustannymi i radykalnymi zmianami występującymi w obecnym świecie.

Analizując historię, wiadomo, że sztuka towarzyszyła człowiekowi od początku jego istnienia i była emocjonalnym odbiciem wszystkich przeżyć, przez które przeszła ludzkość. *Sztuka zawsze była połączona z duchowością człowieka i należy do tych zagadnień, których historia jest co najmniej tak długa jak historia samej myśli filozoficznej*⁶.

Pojęcie „sztuka” tak samo jak „pedagogika”, ma szerokie znaczenie. Tym bardziej teraz, kiedy obszar sztuki jest coraz szerszy, a granice pomiędzy sztuką i innymi dziedzinami są coraz węższe. Wykorzystanie sztuki jako narzędzia w edukacji może być kluczem do prawidłowego rozwoju jednostki. Dobrym przykładem działań na pograniczu sztuki i nauki

5 Tamże.

6 Whitehead A.N., *Adventure of Ideas*, The Free Press, 1967.

są „warsztaty” albo działania artystyczno-edukacyjny, który są praktykowane już od dawna. Eugeniusz Józefowski, artysta, pedagog, projektant warsztatów twórczych, traktuje „warsztat” jako alternatywną formę spotkania z rzeczywistością, oferujący możliwość innego, niecodziennego zaistnienia, doświadczania siebie i relacji z innymi⁷.

Poprzez różnego rodzaju działania na podstawie sztuki tworzymy przestrzeń dla rozwoju osobowego. Ta metoda pozwala aktywować różne typy myślenia. Twórcza przestrzeń, która powstaje podczas działania pozwala nam wykreować sytuację, podobną do rzeczywistości, ale w której uczestnik będzie się czuł bezpiecznie oraz będzie w stanie poeksperymentować i doświadczyć czegoś nowego, odkryć siebie oraz inaczej spojrzeć na świat dookoła.

Forma „warsztatu”, czyli autorskiego działania twórczo-edukacyjnego, wydaje mi się na dzień dzisiejszy optymalnym narzędziem edukacyjnym. Ta technika pracy jest elastyczna i nadaje się do stosowania w różnych celach edukacyjnych. Projektując takiego rodzaju działania powołujemy nową jakość, używamy różnych narzędzi, tworzymy sytuacje, gdzie uczestnik jest motywowany do myślenia, odkrywania niestandardowych rozwiązań, do dotknięcia czegoś, co jest dla niego nowym doświadczeniem, do próby formułowania własnych poglądów oraz do kreacji i rozwoju.

„Warsztat” twórczo-edukacyjny może mieć charakter terapeutyczny, twórczy oraz edukacyjny. Autorskie działania na podstawie sztuki można dostosować do każdej dyscypliny i każdego przedmiotu. Tym samym, pokazujemy, że wszystko jest powiązane między sobą oraz tworzymy przestrzeń dla rozwoju osobistego. Ta metoda pozwala aktywować różne typy myślenia. Twórcze działania umożliwiają uczenie się od samego siebie, w oparciu o eksplorację świata z perspektywy własnej i odwrotnie – poznawania siebie przez pryzmat świata. Taka metoda nauczania może zapewnić człowiekowi wszechstronny rozwój, stworzyć odpowiednią przestrzeń do działania oraz zachęcić do edukacji i poznania. W kontekście relacji warsztatów twórczych i działań terapeutycznych można przytoczyć słowa Magdaleny

7 Józefowski E., Florczykiewicz J., Warsztat twórczy jako okazja rozwoju podmiotowego w przestrzeni sztuki, JAKS, 2015.

Parnasow (artystka, edukatorka artystyczna, pedagog) doprecyzowujące istotę warsztatu jako artystycznej prowokacji: ważniejszy od osiągnięcia celu jest sam proces i rozwój umiejętności generowania nowych rozwiązań. Nacisk położony jest w warsztatach na indywidualność każdej z osób w nich partycypujących podobnie jak w działaniach arteterapeutycznych⁸.

Podchodząc do zagadnień pedagogicznych jako człowiek, artystka i pedagog, uważam, że obecnie zadaniem pedagogiki jest wskazanie istniejących problemów, które wymagają modyfikacji, aby móc przygotować ludzi emocjonalnie, wspierać, inspirować ich oraz kierować na właściwy trop samorozwoju i samopoznania. Myślę, że za pomocą sztuki realizacja takiej wszechstronnej formy kształcenia jest jak najbardziej możliwa. Zastanówmy się dokąd zmierzamy? Możliwe, że próba zrozumienia siebie i świata, odnalezienie własnej ścieżki, pomoże nam stworzyć rzeczywistość (przyszłość), która będzie bardziej ludzka i bardziej spełniona.

Bibliografia

- Berdyszak M., Kieszeń Vincenta, Centrum Sztuki Dziecka w Poznaniu 2022.
- Józefowski E., Florczykiewicz J., Warsztat twórczy jako okazja rozwoju podmiotowego w przestrzeni sztuki, JAKS, 2015.
- Sławek, T. (2021) in A Jeśli nie trzeba się uczyć... Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Śmiałowski, D., Pawłowska, J. (2022) Cała Nadzieja W Sztuce, Arteterapia. Available at: <https://calanadziejawsztuce.pl/> (wgląd: 12.07.2022).
- Whitehead A.N., Adventure of Ideas, The Free Press, 1967.

8 Śmiałowski, D., Pawłowska, J. (2022) Cała Nadzieja W Sztuce, Arteterapia. Available at: <https://calanadziejawsztuce.pl/> (wgląd: 12.07. 2022)

O autorce / About author

Stefaniya Abbasova – artystka i edukatorka z Poznania. Absolwentka UAP im. Magdaleny Abakanowicz. Obecnie – doktorantka na kierunku pedagogika w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych UAM w Poznaniu. Specjalizuje się w artystycznej edukacji i malarstwie. Jej zainteresowanie naukowe toczy się wokół roli sztuki w procesie uczenia się oraz pojęcia „edukacji” szeroko rozumianej. Znajduje się w ciągłym poszukiwaniu siebie jako artystki, pedagoga i człowieka.

